

บทที่ 5

บทบาทใหม่ที่มีพื้นฐานมาจากอำนาจของผู้หญิงปกากะญอ

ภายใต้กระแสเศรษฐกิจและสังคมที่ไหลบ่าเข้าไปในชุมชนอย่างมีอาจด้านทานนี้ มักได้รับการพิจารณาวิเคราะห์ว่า จะก่อเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากภายในชุมชน หากในความเป็นจริงแล้วก็คือ ชุมชนเอง ก็มีได้อยู่เฉยเป็นเป้าหนึ่งต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวแต่อย่างใด และภายใต้ชุมชนที่มีการปรับเปลี่ยนอย่างรวดเร็ว ทั้งในด้านการผลิต ระบบคุณค่า และอุดมการณ์ต่างๆ ซึ่งมักจะได้รับการพิจารณาว่า ความสัมพันธ์ทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความสัมพันธ์หญิง-ชาย จะเกิดการเอารัดเอาเปรียบ และผู้ชายจะเป็นผู้กดขี่เอาเปรียบผู้หญิงมากขึ้นนั้น ก็เป็นการพิจารณาวิเคราะห์บนฐานความคิดที่ มองไม่เห็นว่ 'ผู้หญิง' เป็นองค์ประกอบที่สำคัญขององค์ประกอบหนึ่งในชุมชน แต่อย่างใด

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา การปรับตัวทางวัฒนธรรมในชุมชน *เมอท่า* ไม่ว่าจะเป็นการรับคริสต์ศาสนา หรือการก้าวสู่กระบวนการผลิตเชิงพาณิชย์ สมาชิกภายในชุมชนทุกคน ทั้งคนที่มีฐานะดีและยากจน ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ และทั้งหญิงและชาย ล้วนได้รับผลกระทบโดยตรงจากการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมดังกล่าว และต่างจำเป็นต้องร่วมกันต่อสู้ดิ้นรนอย่างเคียงบ่าเคียงไหล่กันมาตลอด ในส่วนของกลุ่มผู้หญิงนั้น การต่อสู้ที่ผ่านมาทำให้พวกเธอตระหนักว่ พวกเธอมีความสำคัญต่อชุมชนอย่างหาที่สุดมิได้ทีเดียว พวกเธอมี 'อำนาจ' ในการจัดการและควบคุมทรัพยากรทั้งในภาคการผลิตและในครัวเรือนของเธอเอง จนได้รับการยอมรับจากชุมชนในสถานภาพสูงทัดเทียมหรือสูงกว่าผู้ชายในบางกรณี 'อำนาจ' ในมือของพวกเธอเหล่านี้ได้มาจาก 'ความรู้ตามวัฒนธรรมเดิม' ซึ่งพวกเธอเรียนรู้จากบทบาททางการผลิตในไร่หมุนเวียน และได้มาจาก 'ความรู้สมัยใหม่' ในระบบการศึกษาที่พวกเธอได้รับโอกาสจากโครงการพัฒนาทั้งหลายนั่นเอง

โครงสร้างทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ที่ผลักดันให้ชุมชนต้องพึ่งพาความรู้ เทคโนโลยี เงินทุน และแรงงานจากภายนอกนั้น กดดันให้ชาวบ้านทุกคนของชุมชนชูดริตตัวเองมากขึ้น การดำเนินชีวิตภายใต้ความกดดันนี้ ทำให้ผู้หญิงและสามีของเธอพยายามที่จะหาวิธีเพื่อรับมือกับอำนาจของระบบทุนนิยมและพยายามพึ่งตัวเองให้มากขึ้น โดยใช้เครือข่ายแรงงานเช่นเดิม มาแก้ปัญหาการขาดแรงงานในการผลิต (ด้วยความที่เด็กและเยาวชนพากันเข้าสู่ระบบการศึกษาสมัยใหม่นอกหมู่บ้าน หรือหางานทำในเมือง ทำให้แรงงานกลุ่มนี้ ขาดหายไปจากชุมชน) หรือใช้ความรู้เก่าในไร่มาผสมผสานกับความรู้ใหม่ของสามี เป็นต้น ยุทธวิธีต่างๆ ดังกล่าวนี เป็นปรับตัวที่ทำให้ผู้หญิงสามารถรักษาบทบาทในชุมชนที่เคียงบ่าเคียงไหล่ไปกับผู้ชาย ทำให้ผู้หญิงกลับมาเป็นที่ยอมรับอีกครั้ง และการยอมรับนี้

นอกจากจะหมายถึง การยอมรับว่าผู้หญิงมีบทบาทสำคัญที่จะรับผิดชอบต่อการผลิตและดูแลครัวเรือนแล้ว ยังเป็นการยอมรับว่า บทบาทของผู้หญิงยังมีความสำคัญในการเป็นพลังที่สร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวและชุมชนอีกด้วย ไม่ว่าจะชุมชนจะอยู่ภายใต้บริบทสังคมแบบใดก็ตาม

อย่างไรก็ตาม ความรู้ที่ผู้หญิงปกาเกอะญอได้รับจากกระบวนการผลิตเพื่อยังชีพแต่เดิมนั้น พวกเขาได้รับมาในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ภายใต้โครงการสร้างทางสังคมและฐานะความเป็นอยู่ในชุมชนที่ไม่มีความแตกต่างกันนัก ทว่า โครงสร้างสังคมในชุมชนปัจจุบัน ทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจในชุมชนเริ่มมีความแตกต่าง โอกาสที่จะได้รับการศึกษาซึ่งโครงการจากภายนอกเข้ามาหยิบยื่นให้มีไม่เท่ากัน และการเข้าถึงทรัพยากรเงินทุนก็มียกจำกัด ส่งผลให้ผู้หญิงมีความรู้สมัยใหม่ที่ไม่เท่ากัน การนำความรู้ที่มีมาผสมผสานกันจึงมีความแตกต่างกันไปด้วย ดังนั้น การพิจารณาวิเคราะห์จึงจำเป็นต้องกระทำพื้นฐานที่ตระหนักถึงความแตกต่างกันในทางเพศ การศึกษา ชนชั้น และการเข้าถึงโอกาสต่างๆ ด้วย

ดังกล่าวมาก่อนหน้านี้แล้วว่า การแบ่งแยกกลุ่มครัวเรือนตามฐานะทางเศรษฐกิจ โดยยึดตามการถือครองที่ดิน และรายได้ที่เป็นเงินสดเช่นในปัจจุบันนั้น เป็นความพยายามที่จะแบ่งแยกกลุ่มครัวเรือนในชุมชนเพื่อการวิเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นพลวัตของชุมชนนั้นๆ เป็นหลักตามวัฒนธรรมปกาเกอะญอแล้ว แม้จะไม่มี การแบ่งแยกความแตกต่างทางฐานะที่ชัดเจน แต่ก็มีคำเรียกกลุ่มครัวเรือนตามความแตกต่างของ 'ความมั่นคงในเรื่องข้าว'

ชาวปกาเกอะญอ เมือท่า แบ่งกลุ่มครัวเรือนที่มีความแตกต่างกัน และเรียกกลุ่มครัวเรือนที่แตกต่างกันนี้ โดยการนำเอา 'เกณฑ์ของการมีข้าวกิน' เป็นตัวแบ่ง ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 5 กลุ่มครัวเรือน ดังต่อไปนี้

1. **กลุ่มครัวเรือนที่มีข้าวกินตลอดปี และมีเหลือ(ปกา ออ บือ เซ ลอ เลอะ)** เป็นกลุ่มครัวเรือนที่มีบิรवार แรงงาน และปัจจัยการผลิตต่างๆ อันได้แก่ วัว ควาย และช้าง รวมถึงสัตว์เลี้ยงในบ้านต่างๆ ด้วย หรือที่เรียกตามภาษาปกาเกอะญอว่า *ปกา ต่า โอะ จือ โอะ ช่อ* บิรवार แรงงาน และปัจจัยการผลิตในครอบครอง ซึ่งได้มาจากการค้าขายผลผลิตผืนในอดีต ทำให้สมาชิกในกลุ่มครัวเรือนนี้ สามารถหักล้างค่างง นูกเบิกผืนนา และทำการผลิตข้าวได้ ทั้งในระบบข้าวไร่และระบบข้าวนาตม ผลผลิตข้าวในแต่ละปี จึงเพียงพอที่จะใช้บริโภคสำหรับสมาชิกภายในครัวเรือน และเหลือเพื่อที่จะแบ่งปันให้ญาติพี่น้องที่เดือดร้อนด้วย

2. **กลุ่มครัวเรือนที่มีข้าวกินตลอดปี (ปกา ออ บือ เซ)** เป็นกลุ่มครัวเรือนที่ขยันขันแข็ง สมาชิกในครัวเรือนสามารถเป็นแรงงานในครัวเรือนที่ช่วยเหลือทำการผลิตให้ได้ข้าวพอเพียง

3. **กลุ่มครัวเรือนที่มีข้าวกินครึ่งปี (ปกา ออ บือ เซ ทะ พอ หนี)** กลุ่มครัวเรือนนี้ ถือเป็นกลุ่มครัวเรือนที่มีสมาชิกมากที่สุดในชุมชน เรียกกันในหมู่ชาวปกาเกอะญอเองว่า *ปกา มา เซะ เออะ โอะ* แปลว่า กลุ่มคนที่ทำได้-มีกิน มีนัยสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงการปลูกฝังความขยันหมั่นเพียรในกลุ่มชน

ปกากะเฉอ และหากมีความขยันหมั่นเพียรแล้ว ยังไม่สามารถได้ผลผลิตที่เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน และต้องเผชิญกับความอดอยากหิวโหย (ต่ำ ลา วี คา) พวกเขาจะช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน ภายใต้อุดมการณ์การแบ่งปันแบบต่างตอบแทน

4. กลุ่มคนที่มิขำวกินหนึ่งเดือน-สองเดือน (ปกาก ออ บือ เตอะ ลา คี ลา) เป็นกลุ่มครัวเรือนที่มีขำวกินภายหลังการเก็บเกี่ยวเพียงระยะเวลาไม่นาน ผลผลิตก็หมดลง สมาชิกในกลุ่มครัวเรือนนี้ ต้องดำรงชีวิตด้วยการเดินทางไปรับจ้างตามหมู่บ้านต่างๆ เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัวในระหว่างเวลาที่อดอยาก

5. กลุ่มครัวเรือนหาเข้ากินค่าและกลุ่มครัวเรือนหาเข้ากินเข้า (ปกาก มา เลอ กอ ออ เลอ ฮา และ ปกาก กือ ออ เคอ หมือ เซ หมือ ฮา) เป็นกลุ่มครัวเรือนที่ไม่สามารถทำการผลิตให้ได้ผลผลิตเพียงพอสำหรับบริโภคในครัวเรือนได้ อาจด้วยเงื่อนไขของจำนวนแรงงานในครัวเรือน ความอุดมสมบูรณ์ของที่ดิน หรือความเกียจคร้านของสมาชิกในครัวเรือนเอง ความแตกต่างของสองกลุ่มครัวเรือนนี้อยู่ที่ว่า กลุ่มแรก (กลุ่มหาเข้ากินค่า) นั้น ยังเห็นความสำคัญของข้าวและมีความหวังว่าในฤดูกาลผลิตหน้า ตนเองและครอบครัวจะลงมือทำการผลิตอีกครั้ง พวกเขาจึงเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ข้าวและพืชผักต่างๆ ไว้เสมอ สำหรับกลุ่มที่สอง (กลุ่มหาเข้ากินเข้า) เป็นกลุ่มที่มีน้อยของความเป็นคนเกียจคร้านมากกว่า จนมีคำเรียกจากชาวปกากะเฉอด้วยกันเองว่า ปกาก ออ บือ คี แปลว่าคนที่กินแม้แต่พันธุ์ข้าวของตนเอง ซึ่งนั่นหมายความว่า ในฤดูกาลผลิตต่อไป พวกเขาจะไม่สามารถทำการผลิตในไร่นาได้อีก ด้วยความที่ไม่มีเมล็ดพันธุ์ดีเหลือพอ อย่างไรก็ตาม ทางออกของกลุ่มครัวเรือนที่ยากจนไม่มีขำวกินนี้ก็คือ ฟังพาดครัวเรือนที่มีที่นามากกว่า โดยการเสนอตัวเป็นแรงงานแลกเปลี่ยนกับรายได้หรือข้าวที่จะนำมาบริโภคในครัวเรือน

ปัจจุบันนี้ แม้ว่าการแบ่งแยกสมาชิกในชุมชน ผู้เขียนจะใช้กฎเกณฑ์การแบ่งตามกลุ่มฐานะทางเศรษฐกิจ โดยยึดตามการถือครองที่ดินหรือรายได้ที่เป็นเงินสด ดังที่ได้แบ่งออกเป็น 5 กลุ่มครัวเรือนในบทที่ 2 (บริบทความสัมพันธ์ทางสังคมของยุคการผลิตเชิงพาณิชย์) ทว่า เมื่อเทียบเคียงกลุ่มฐานะทางเศรษฐกิจที่ผู้เขียนแบ่งแยกไว้ กับกลุ่มครัวเรือนที่แตกต่างกันตามเกณฑ์เรื่องความมั่นคงในข้าวแล้ว พบความคล่องคลึงกันค่อนข้างมากทีเดียว เช่น กลุ่มครัวเรือนนายทุนอาจเทียบเคียงได้กับกลุ่มครัวเรือนที่มีขำวกินตลอดปีและมีเหลือ เป็นต้น ทั้งนี้ด้วยเหตุผลที่ว่า ในชุมชนชาวนานั้น ที่ดิน รายได้ และข้าว ซึ่งถือเป็นผลผลิตจากการผลิตนั้น เป็นเงื่อนไขที่จะทำให้ชาวบ้านมีรายได้ที่สัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก ในขณะเดียวกัน การหารายได้จากที่เป็นเงินสดจากนอกชุมชน เช่น การรับจ้างแรงงานกับตลาดแรงงานในเมือง ก็ยังไม่สามารถจะใช้เป็นทางเลือกที่จะมีเงินรายได้อย่างเป็นทางการเป็นกอบเป็นกำนัก คงยังจำกัดอยู่แต่เฉพาะสมาชิกบางคนในชุมชนเท่านั้น

อย่างไรก็ตามในบทนี้ เป็นความพยายามที่จะแจกแจงให้เห็นถึงยุทธวิธีต่างๆ ของผู้หญิง ที่พวกเธอหยิบยกมาใช้ ไม่ว่าจะเป็นการตีความ การให้ความหมาย การผสมผสานความรู้ หรือการ

อวยโอกาสต่างๆ ในสังคม มาเป็นเครื่องมือในการต่อรองอำนาจระหว่างหญิงชายปกาเกอะญอในพื้นที่ศึกษา เพื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์หญิงชายที่ปรับเปลี่ยนตามบทบาทของเธอและเขา ภายใต้บริบทสังคมปัจจุบัน ทั้งนี้ผู้เขียนจะแบ่งให้เห็นในความแตกต่างทางชนชั้นของ 3 กลุ่มครัวเรือนใหญ่ๆ เท่านั้น กล่าวคือ กลุ่มครัวเรือนยากจน ครัวเรือนปานกลาง และครัวเรือนร่ำรวย เพื่อให้เห็นและเข้าใจว่าการปรับตัวทางวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างและความซับซ้อนอย่างเป็นพลวัตในชุมชนหนึ่งๆ นั้น ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของเพศ ชนชั้นทางสังคม การศึกษา โอกาส และอื่นๆ

แรงงานรับจ้างและไร้หมุนเวียน : ยุทธวิธีของครัวเรือนยากจน

สมาชิกในกลุ่มครัวเรือนยากจนที่จะนำเสนอในหัวข้อนี้ ประกอบไปด้วย 'ครัวเรือนไร้ที่ดิน' (ประมาณ 6 ครัวเรือน) ซึ่งมีรายได้จากการรับจ้างแรงงานและรับทอผ้าในหมู่บ้าน และ 'ครัวเรือนฐานะยากจน' ที่ครอบครองที่ดินไม่ถึง 5 ไร่ต่อครัวเรือน (จำนวน 38 ครัวเรือน) ซึ่งใช้ที่ดินที่มีอยู่ไม่มากนักนี้ สำหรับการทำอะไรเป็นส่วนใหญ่ แม้จะพบว่าการทำไร่ลำบากยากเย็นกว่าแต่ก่อนมากนัก และไม่สามารถได้ผลผลิตที่เพียงพอต่อความต้องการบริโภคของสมาชิกในครอบครัว เพราะต้องทำการผลิตข้าวซ้ำแล้วซ้ำเล่าในพื้นที่ที่ฝนเดิมทุกๆ ปี แต่กระนั้น ก็ดูจะเป็นทางเลือกเดียวที่มีให้ในภาวะที่ทางเลือกอื่นแทบมองไม่เห็น

แรงงานรับจ้างของครัวเรือนไร้ที่ดิน

สมาชิกในกลุ่มครัวเรือนไร้ที่ดิน ให้เหตุผลของการไม่มีที่ดินทำกินในการถือครองในปัจจุบันว่า "ยกที่ดินที่เคยมีให้กับลูกๆ ไปเสียหมดแล้ว" หรือเป็นเพราะได้ขายที่ดินของตนให้กับเพื่อนบ้านในหมู่บ้าน เมื่อทำไปเสียแล้ว และเมื่อได้นำเงินค่าที่ดินจำนวนนั้นไปใช้จ่ายจนหมด จึงไม่มีทั้งที่ดินและเงินสดเหลืออีกต่อไป สมาชิกในกลุ่มครัวเรือนนี้ จะรับจ้างแรงงานทั่วไปในหมู่บ้านและชุมชนใกล้เคียง เช่น รับจ้างถางไร่ ขึ้นคันนา ขึ้นแปลงพืชพาณิชย์ ฯลฯ หรือบางครั้งที่โชคเข้าข้าง พวกเขาก็จะได้รับการจ้างงานเป็นรายวันเพื่อคัดเลือกผลผลิต หรือเร่งจัดส่งผลผลิตทางการเกษตรให้กับมูลนิธิพัฒนาโครงการหลวง โดยสมาชิกที่ทางมูลนิธิฯ มักให้โอกาสในการจ้างแรงงานเสมอก็คือ สมาชิกผู้หญิง ทั้งนี้ด้วยแรงงานผู้หญิงเป็นแรงงานที่หาง่ายและค่าแรงไม่สูงนัก

ครอบครัวหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยแม่มีอายุกว่า 60 ปี อาศัยอยู่กับหญิงผู้เป็นลูกสะใภ้และหลานๆ สามคน วัย 5 ปี 3 ปี และ 1 ปี ตามลำดับ ไม่มีที่ดินทำกินในปัจจุบัน ด้วยเหตุว่าสามีที่เสียชีวิตไปแล้ว ทั้งที่ดินทำกินไว้ให้เล็กน้อย ทำการผลิตไม่ได้ผลผลิตพอบริโภค ประกอบกับลูกชายมีนิสัยเกียจคร้าน และติดยาเสพติดเมื่อครั้งไปรับจ้างแรงงานที่หมู่บ้านชาวม้ง จึงขายที่ดินนำเงินไปใช้จ่ายที่สุดครอบครัวจึงไม่มีที่ดินเหลืออยู่พอทำการผลิตใดๆ ได้ ปัจจุบันนี้ ลูกชายคนนี้ ถูกจับดำเนินคดียาเสพติด ในครอบครัวจึงเหลือเพียงหญิงมีอายุที่แก่มาก ที่ดำเนินชีวิตด้วยการขอความช่วยเหลือจาก

ญาติมิตรในชุมชน และหญิงแม่ลูกอ่อน ที่ไม่สามารถจะรับจ้างแรงงานต่างหมู่บ้านได้ จึงอาศัยการรับจ้างแรงงานเล็กน้อยในชุมชน หรือใช้ความรู้ด้านการทอผ้า รับจ้างทอผ้า เลื้อย หรือขึ้นให้กับชาวบ้านในชุมชน

เป็นที่น่าสังเกตว่า หญิงฝ่ายและหญิงแม่ลูกอ่อนคู่นี้ เป็นหญิงที่แต่งงานแล้วมาอาศัยอยู่ในครอบครัวและชุมชนของสามี ดังนั้น เครือข่ายของเครือญาติในสายตระกูลของเธอ ที่จะเป็นป้อมปราการในการให้ความคุ้มครอง และช่วยเหลือเกื้อกูลพวกเธอ จึงไม่สามารถติดตามมาคุ้มครองพวกเธอในชุมชนนี้ได้ ในขณะที่ ความสัมพันธ์ทางเครือญาติมิตรโดยทางการแต่งงาน ก็ประกอบด้วยญาติพี่น้องของครอบครัวสามีทั้งสิ้น พวกเธอจึงเป็น 'คนอื่น' ในสายตาพวกเขาเหล่านั้น การช่วยเหลือที่พวกเธอได้รับ จึงเนื่องมาจากความเวทนา มากกว่าความปรารถนาดีจากใจจริง ทำให้เธอไม่สามารถเข้าถึงโอกาสในการรับจ้างแรงงาน หรือโอกาสในงานอื่นๆ ที่จะหารายได้มาจุนเจือครอบครัวได้มากกว่าที่เป็นอยู่

สมาชิกคนอื่นๆ ในกลุ่มครัวเรือนไร่ที่ดินนี้ มักจะเดินทางออกนอกชุมชน ก้าวเข้าสู่ตลาดแรงงานในเมืองเสียเป็นส่วนใหญ่ พวกเขาให้เหตุผลว่า รายได้ที่ได้รับจากตลาดแรงงานในเมืองดีกว่ารายได้ในชุมชน อีกทั้งในเมืองยังมีงานลักษณะต่างๆ มากมายให้เลือกทำมากกว่าในชุมชนด้วย สมาชิกในกลุ่มนี้ จะเดินทางกลับบ้านในช่วงเทศกาลต่างๆ และอยู่ในหมู่บ้านเป็นระยะเวลาสั้นๆ ก่อนจะไปสู่ตลาดแรงงานในเมืองอีกครั้ง รายได้จากการรับจ้างแรงงานของพวกเขา สามารถพุงฐานะของครัวเรือนได้บ้าง ในสถานการณ์ที่พวกเขาไม่สามารถทำการผลิตใดๆ ในชุมชนได้

ไร่หมุนเวียนบนที่ดินผืนเดิมของครัวเรือนฐานะยากจน

ดังกล่าวแล้วว่า หลังจากการก่อตั้งหมู่บ้านได้ไม่นาน ชาวปกากะญอในบริเวณใกล้เคียง ก็ได้อพยพย้ายเข้ามาอยู่อาศัยในหมู่บ้าน เมล่อท้าว ด้วยเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้พื้นที่ทำกินในบริเวณป่ากุ่มใหญ่ และที่ราบลุ่มน้ำขนาดเล็ก ไม่เพียงพอจะแบ่งปันให้กันใช้สอยได้ถ้วนหน้าเช่นเคย ประกอบกับทางรัฐบาลไทยได้ประกาศให้พื้นที่บริเวณภูเขาตอนกลางของจังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติแม่ขาน-แม่วาง ทำให้พี่น้องปกากะญอที่อพยพย้ายเข้ามาอยู่ที่หลัง ไม่สามารถหักร้างดวงพง เพื่อขยายที่ดินทำกินตามแบบวัฒนธรรมปฏิบัติแต่เดิมได้อีก สำหรับพื้นที่ที่มีการทำกินกันแต่เดิม ก็จะถูกถือครองในระบบกรรมสิทธิ์แบบใหม่ไปเสียแล้ว โดยสมาชิกในกลุ่มครัวเรือนร่ำรวยและกลุ่มครัวเรือนปานกลาง ที่ทำการบุกเบิกและก่อตั้งหมู่บ้านขึ้นมาแต่ดั้งเดิม แม้จะมีการแบ่งปันที่ดินหรือการโอนสิทธิ์การใช้ เพื่อจุนเจือต่อญาติมิตรในกลุ่มฐานะยากจนบ้าง แต่ก็จะต้องแบ่งให้เฉพาะที่ดินผืนที่มีความอุดมสมบูรณ์น้อยที่สุด เพื่อหวงรักษาพื้นที่ผืนอุดมสมบูรณ์เอาไว้ใช้ทำกินเองในครัวเรือนของตน พี่น้องปกากะญอในกลุ่มครัวเรือนยากจนนี้ ต้องทำการปลูกข้าวไร่เพื่อยังชีพในแบบเดิมบนที่ดินผืนเดิมที่มีความอุดมสมบูรณ์ไม่มากนัก เป็นที่แน่นอนว่า ระบบการผลิตที่เคยเป็นตำนานของ 'ความหลากหลายทางพันธุกรรม' และ 'อุดมสมบูรณ์ด้วยผลผลิตนานาชนิด' ในอดีตนั้น ต้องสัมพันธ์โดยตรง

กับพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้น การใช้ระบบการผลิตแบบเดิมในพื้นที่เดียวกันๆ กันเป็นประจำทุกปี จึงไม่สามารถให้ผลผลิตข้าวมากเหมือนอดีต นอกจากนั้น พันธุ์พืชอื่นๆ และความหลากหลายของพันธุกรรมพืช ก็ไม่สามารถเก็บรักษาไว้ได้เช่นกัน ปรากฏการณ์นี้บ่งบอกว่า การทำไร่ข้าวบนที่ดินผืนเดียวไม่อาจเป็นระบบการผลิตที่พึงครอบครัวยุ่รอดได้ในภาวะวิกฤตเช่นนี้

อย่างไรก็ตาม ระบบการผลิตข้าวไร่นั้น ซึ่งเป็นระบบการผลิตที่พึ่งตนเอง โดยการใช้แรงงานในครอบครัว ก็เป็นทางเลือกที่สมาชิกในกลุ่มครัวเรือนนี้เลือกปฏิบัติ ด้วยการให้เหตุผลว่า จริงๆ แล้วทุกคนใน เมอทำ อยากปลูกดอกเก็ด หรือปลูกผักกั้นทั้งนั้น เพราะสามารถได้รายได้ดี แต่เมื่อไม่สามารถทำเช่นนั้นได้ และเมื่อไม่มีทางเลือกทางอื่นก็ต้องทำการผลิตในไร่แบบเก่านี้แหละ การทำไร่ทำให้ได้ข้าวและกับข้าวไปพร้อมกันด้วย จึงทำให้เราไม่ต้องซื้อกินมากนัก' นอกจากนี้ แม่เรือนคนชยันยังเล่าว่า 'ในปีที่ผ่านมา ปลูกข้าวทั้งหมด 5 พันธุ์ เพราะเก็บรักษาไว้ได้แค่นี้ เช่น บือชอมี บือพวา บือญุ่น (มีเปลือก 2 ชั้น มดไม่กิน คนก็ไม่ค่อยชอบ) บือโปะโหละ และบือโหละโกล๊ะ เป็นต้น พันธุ์พืชแต่ละอย่าง เราไม่ต้องซื้อหาเลย เก็บเอาไว้ตั้งแต่ปีที่แล้วและเก็บมาทุกปีๆ นั้นแหละ บางพันธุ์ที่เก็บได้มากหน่อย ก็จะไปแลกเปลี่ยนกับเพื่อนบ้านที่รักใคร่กัน บางที่คนอื่นต่างหมู่บ้านก็ให้พันธุ์พืชพันธุ์ข้าวแทนค่าแรงงานที่ไปรับจ้างบ้าง แต่เดี๋ยวนี พันธุ์พืชต่างๆ น้อยลงแล้ว เพราะมีคนทำไร่ไม่มากเหมือนแต่ก่อน'

การทำไร่ในปัจจุบัน ไม่จำเป็นต้องหักร้างถางพงอีกต่อไป เพราะเป็นการทำไร่ซ้ำลงในที่ดินผืนเดิมเป็นประจำทุกปี ดังนั้น แรงงานผู้ชาย ที่เคยเป็นหลักในการหักร้างถางพงและเผาไร่เช่นเคย จึงลดความสำคัญลง การแผ้วถางไร่ในระหว่างที่ผู้เขียนเก็บข้อมูลในหมู่บ้านครั้งหนึ่งนั้น ใช้แรงงานทั้งหมด 24 คน บนเนื้อที่ 4 ไร่ ประกอบด้วยผู้หญิง 22 คนและผู้ชาย 2 คน คนหนึ่งเป็นสามีของเจ้าของไร่ และอีกคนหนึ่งเป็นหลานที่มาช่วยเอามือเอววัน ผู้ชายทั้งสองคนนี้ จะมีหน้าที่ในการใช้มีดฟันหญ้าคาและไม้พุ่มต่างๆ ให้สั้นลง ในขณะที่ผู้หญิงทั้งหมดจะใช้จอบถากถางต้นหญ้าที่สั้นแล้วนี้ออกจากหน้าดิน แรงงานผู้หญิงในไร่นี้ แสดงให้เห็นว่า แม้บริบททางสังคมจะทำให้การผลิตในไร่ของพวกเธอลำบากมากขึ้น แต่เธอจำเป็นต้องรับมือและต่อสู้กับความยากลำบากนี้ เพื่อพุงความอยู่รอดของครอบครัวต่อไป

ความยากลำบากในการดำรงชีวิตตามระบบการผลิตข้าวไร่นั้นนี้ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาเริ่มตึงเครียดขึ้น หญิงที่แต่งงานแล้วหลายคน เริ่มบ่นกับญาติพี่น้องว่า'ปกากะญอสมัยใหม่ ผู้หญิงต้องหาเลี้ยงผู้ชายเสียแล้ว ผู้ชายปกากะญอสามารถนอนอยู่บ้านเฉยๆ ไม่ต้องทำอะไร' เพราะในสถานการณ์ที่สมาชิกผู้หญิงในกลุ่มครัวเรือนยากจนนี้ สามารถใช้ความรู้ที่มีเกี่ยวกับการผลิตในไร่มาใช้ แม้ว่าผลการผลิตในลักษณะนี้ จะไม่ได้ผลผลิตที่เพียงพอต่อการบริโภคคนัก ก็ยังพอมีข้าวสำหรับบริโภคอยู่บ้าง ตรงกันข้ามกับผู้ชาย ที่ดูจะไร้ทางออกสำหรับสถานการณ์ดังกล่าว จนต้องตกเป็นข้อเปรียบเทียบกับภรรยาเสมอ

เมื่อพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้ว พบว่าสมาชิกในกลุ่มครัวเรือนฐานะยากจน ที่ยังคงดำรงชีวิตด้วยระบบการทำไร่ข้าวบนดอยสูงอยู่เช่นนี้ เป็นคนในรุ่น (generation) พ่อ-แม่ ที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานใน

บ้าน เเมอท่า รุ่นแรก สมาชิกกลุ่มนี้ ได้เกิดและเติบโตขึ้นท่ามกลางการกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงดูในแบบ ปกาเกอญอดั้งเดิม จึงมีความรู้และความชำนาญในการผลิตในแบบเดิม มีความผูกพัน และเห็นคุณค่า ของระบบการผลิตในแบบดั้งเดิมอยู่ เมื่อชุมชนสมัยใหม่ไม่มีทางเลือกให้พวกเขามากนัก พวกเขาจึง ให้ความรู้และทรัพยากรที่อยู่ในมือบ้าง ไม่ว่าจะเป็นที่ดินแม้ไม่มาก แรงงานในครัวเรือน และเมล็ดพันธุ์ ต่างๆ แต่ครั้งบรรพชน มาเป็นเครื่องมือในการดำรงชีวิต

จะเห็นได้ว่า การศึกษาที่พวกเขาได้รับมาบ้างจากศูนย์แม่บือน ไม่ได้ช่วยทำให้พวกเขามี ชีวิตที่ดีขึ้นกว่าเดิมแต่อย่างใด สิ่งเดียวที่ดูเหมือนจะเป็นผลผลิตได้จากการศึกษาตามหลักสูตรสมัย ใหม่ก็คือ การเรียนรู้ว่าโลกกว้างขวางมากกว่าแต่ก่อน และบนดอยคงจะไม่มีอะไรเหลือให้กับลูกหลาน อีกต่อไป ภายใต้ความขาดแคลนที่ดินทำกินและขาดแคลนทุนทรัพย์เช่นปัจจุบัน ความหวังของพวกเขา จึงมุ่งไปที่ลูกๆ พร้อมกับความตั้งใจว่า ลูกๆ ของพวกเขาต้องได้เรียนหนังสือ และออกไปทำงานในเมือง ด้วยความรู้ที่นั่น

เมื่อพิจารณาถึงโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ที่เข้าสู่ชุมชน ด้วยเจตนาของการพัฒนา ให้ชาวบ้านที่ยากจนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นแล้ว การเข้าถึงเงินตราของกลุ่มครัวเรือนยากจนนี้ ทำได้ ลำบากมาก แม้จะมีกลุ่มแม่บ้านและกองทุนช่วยเหลือคนยากจนเข้ามาให้ความช่วยเหลืออยู่ก็ตาม พวกเขาให้เหตุผลว่า "ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้าน เพราะไม่มีเงินจำนวน 100 บาท สำหรับส่งเป็นค่า สมาชิกทุกเดือน มีก็แต่ไปกู้ยืมเงินจากกองทุนหมุนเวียนบ้าง แต่ทุกครั้งที่ถูกเงินจากกองทุนหมุนเวียน คณะกรรมการก็จะพิจารณานานมาก ด้วยเกรงว่าจะนำเงินก้อนนั้นไปใช้ผิดวัตถุประสงค์ แม้ว่าที่สุดแล้ว จะอนุมัติให้กู้ก็ตาม" สำหรับกองทุนช่วยเหลือคนยากจน ที่ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้พิจารณานั้นยิ่งแล้วใหญ่ แม่บ้านอารมณ์ขันคนหนึ่ง อธิบายถึงเหตุผลของการไม่ยอมกู้เงินจากกองทุนดังกล่าวในปีที่สอง หลังจากกู้ยืมไปหนึ่งปีและได้รับการทวงเงินคืนอย่างไม่เห็นใจว่า "กองทุนนี้ ชื่อว่า 'กองทุนเรายากจน' เพราะ คนกู้ต่างก็ยากจนลงทุกทีๆ ต่างจากคนให้กู้คือผู้ใหญ่บ้านที่รวยมากขึ้นๆ"

สิ่งที่น่าสังเกตในสมาชิกครัวเรือนยากจนนี้ ได้แก่ 'ความพยายามบรรเทาทุกข์ให้แก่กันและ กัน' ยามอดอยาก การผลิตข้าวไร่เพื่อยังชีพ แม้ไม่มีเงินทองมากนักสำหรับซื้ออาหารการกินในแต่ละวัน แต่ทุกๆ เย็น ที่ยายประกอบอาหารเสร็จ จะเรียกสมาชิกในครอบครัวมากินข้าว พร้อมๆ กับเกณฑ์เด็กๆ ที่เป็นลูกหลานมาร่วมล่ำรับ อาหารในแต่ละวันแม้จะมีเพียงแกงผักของจากไร่บ้าง น้ำพริกปลากระป๋อง และผักจิ้มข้างรั้วบ้านบ้าง หรือแกงลูกฮั้วจากตะกร้าของผู้เป็นแม่ที่แวะหาตามนาข้าวข้างต้นฤดูฝนบ้าง แต่ก็มากด้วยน้ำใจและความเอื้ออาทรในระหว่างสมาชิกที่ยากจนขึ้นแค้นด้วยกัน สมกับคำอธิบายว่า "คนลำบากด้วยกันไม่ช่วยเหลือกัน แล้วใครจะมาเข้าใจและให้ความช่วยเหลือ"

นอกจากนี้ ในท่ามกลางความยากลำบากของการผลิตที่ได้รับผลผลิตไม่พอเพียง ประกอบ กับ 'โอกาสในการเข้าถึงทุน' ไม่เปิดให้พวกเขาบ่อยนัก ภาวะเช่นนี้เอง สมาชิกในกลุ่มครัวเรือนฐานะ ยากจนหันมามีศรัทธาเชื่อของคริสต์ศาสนาที่ว่า 'ผู้ที่มีใจยากจนก็เป็นสุข เพราะพระเจ้าชยัสวรรค์'

จะเป็นของเขา' ซึ่งบาทหลวงมิชชันนารี เคยใช้สอนและปลอบประโลมใจพวกเขามาแล้วครั้งหนึ่ง ในยุคสมัยที่ต้องต่อสู้กับอำนาจรัฐไทย ในการขับไล่และกีดกันการใช้พื้นที่ในการทำประโยชน์ทางการผลิตใดๆ พวกเขาใช้ความเชื่อดังกล่าวมาปลอบประโลมอีกครั้งในภาวะที่ไม่มีทางเลือกให้พวกเขาอีก และพวกเขาต้องทนสู้กับความไม่เท่าเทียมในชุมชนในหลายๆ เรื่อง ด้วยความหวังว่า นอกจากพระผู้เป็นเจ้าจะบรรเทาใจในยามลำบากทุกวันนี้แล้ว พระผู้เป็นเจ้ายังจะให้รางวัลกับพวกเขาที่ยอมทนลำบากเมื่อพวกเขาตายไปอยู่กับพระองค์ในสวรรค์อีกด้วย โดยการตีความผ่านการสอนของบาทหลวงว่า 'คนจนในโลกนี้ แม้จะถูกเอารัดเอาเปรียบกลั่นแกล้งให้ได้รับความยากลำบากต่างๆ นานา ก็อย่าได้ท้อใจ เพราะพระเยซูเจ้า (เกอระจำ เยซู) ผู้เกิดมาเป็นมนุษย์ในโลกนี้ ก็ถูกกลั่นแกล้งและถูกฆ่าตายในที่สุด แต่ทว่าพระองค์ได้เสด็จขึ้นสวรรค์ ดังนั้น พวกเราที่ทนลำบากในโลกมนุษย์ ก็จะได้รับรางวัลในสวรรค์เช่นเดียวกัน' พวกเขาจึงสามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุขและให้ความช่วยเหลือแบ่งปันซึ่งกันและกันภายใต้การบรรเทาใจจากคำสอนทางศาสนา

ความที่ต้องเผชิญหน้ากับภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้สมาชิกผู้อยู่ในครัวเรือนฐานะยากจนนี้ ผูกติดอยู่กับความสัมพันธ์ทางสังคมที่นับเครือข่ายในสายตระกูลมารดา และความเป็นญาติด้วยการแต่งงาน รวมทั้งสามารถเข้าร่วมเครือข่ายใหม่ทางสังคมของผู้หญิง เช่น สมาชิกกลุ่มแม่บ้านได้บ้าง ทำให้การให้ความช่วยเหลือเพื่อปลดเปลื้องความทุกข์กายทุกข์ใจให้แก่กันและกันนั้น มิให้เห็นเสมอๆ ในกลุ่มครัวเรือนฐานะยากจนนี้ ไม่มีใครเกี่ยงงอนที่จะช่วยเหลือดูแลหลาน ไม่ว่าจะเป็นยายแท้ๆ หรือยายเล็ก (ผู้เป็นน้องสาวของยาย) หรือยายน้อย (ผู้เป็นน้องสาวของผู้เป็นตา) การเจ็บไข้ได้ป่วยจะได้รับการเยียวยาทางใจจากญาติสนิท ก่อนจะเอ่ยปากขอกู้เงินบางส่วน เพื่อไปรักษาทางกายจากเครือข่ายทางสังคมใหม่ คือกลุ่มแม่บ้าน ที่เสนอความช่วยเหลือให้ในปัจจุบัน เครือข่ายความสัมพันธ์นี้ แม้จะไม่ได้ช่วยเหลือให้สมาชิกแต่ละคนอยู่ดีกินดีขึ้น แต่อย่างน้อยที่สุด ก็ได้ตอกย้ำให้เห็นถึง 'ความสัมพันธ์' และ 'ป้อมปราการ' ที่เข้มแข็งของผู้หญิงเช่นเคย ในการที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลและร่วมกันฟันฝ่าให้สมาชิกในกลุ่มครัวเรือนนี้อยู่รอดต่อไป

จะเห็นได้ว่า โครงสร้างทางสังคมของกลุ่มครัวเรือนนี้ ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก เนื่องจากโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาและการผลิตแบบใหม่ ทำให้อุดมการณ์และค่านิยมจากภายนอกไม่ได้ทำลายระบบคุณค่าที่เคยมีมา ที่ว่า ผู้หญิงเป็นแรงงานสำคัญและผู้หญิงมีภูมิปัญญาและความรู้ในไร่มามากมายที่จะทำให้ครอบครัวไม่อดอยากหิวโหย ยังคงได้รับการผลิตซ้ำและตอกย้ำอยู่เสมอ เป็นที่น่าสังเกตว่าภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ ได้ผลักดันให้ผู้ชายออกไปเป็นแรงงานรับจ้างภายนอกชุมชนมากขึ้น ซึ่งได้นำพาเอาปัญหาสังคมตามมาด้วย เช่น การติดยาเสพติดบางชนิด แม้ปัญหาเหล่านี้ จะกระทบต่อผู้หญิงบ้าง ทว่า เครือข่ายความสัมพันธ์ของพวกเขาและการยึดมั่นในความเชื่อ ช่วยบรรเทาความลำบากและวิกฤตต่างๆ ให้เบาบางลง ในกลุ่มนี้เอง ความสัมพันธ์หญิงชายจึงยังคงเป็นการเกื้อกูล ถ้อยทีถ้อยอาศัยและเห็นอกเห็นใจกัน ผู้หญิงยังคงรับภาระส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับปากท้อง แม้ว่าผู้ชายจะหาเงินสดเข้า

บ้านก็ตาม ทว่า การใช้จ่ายในเรื่องส่วนตัวของผู้ชาย ไม่ว่าจะเป็นเหล้า หรือยาสูบ หรือยาเสพติด ทำให้เงินรายได้มีได้เหลือมาถึงครอบครัวมากนัก ผู้หญิงจึงยังเป็นแกนหลัก และต้องรับภาระในการพุงครอบครัวเอาไว้เช่นเดิม

การปลูกพืชเชิงเดี่ยวเข้มข้น : การต่อสู้ของครัวเรือนปานกลาง

ครัวเรือนปานกลางนี้ ประกอบด้วยกลุ่มครัวเรือนฐานะปานกลาง ถือครองที่ดินประมาณ 6-10 ไร่ต่อครัวเรือน สมาชิกในกลุ่มครัวเรือนปานกลางนี้ เป็นเครือญาติที่สืบสายตระกูลจากผู้ตั้งหมู่บ้านในยุคแรกๆ ซึ่งที่ดินในครอบครองของพวกเขา นั้น แม้จะไม่ใช่ที่ดินในบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์นัก เพราะได้รับการโอนสิทธิมาจากบรรพชน แต่เป็นความโชคดีที่ที่ดินอยู่ในอาณาบริเวณของ 'พื้นที่รับน้ำจากลำเหมืองชลประทาน' ของหมู่บ้านพอดี ในปัจจุบัน นอกจากที่ดินที่ถือครองของสมาชิกในกลุ่มนี้ จะอยู่ในพื้นที่รับน้ำชลประทานจากลำเหมือง ซึ่งจะได้รับน้ำนอกฤดูกาลผลิตอย่างต่อเนื่อง เหมาะสำหรับการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการพาณิชย์นอกฤดูกาลผลิตแล้ว ยังพบว่าสมาชิกในกลุ่มเครือญาติทางสายเลือดของพวกเขา ได้รับเลือกเป็น 'หัวหน้าเหมืองฝาย' ประกอบกับคณะกรรมการเหมืองฝายส่วนใหญ่ ก็เป็นสมาชิกที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ ทั้งโดยสายเลือดและโดยการแต่งงานที่ใกล้ชิดอีกด้วย

การถือครองที่ดินในมือ ทำให้สมาชิกในกลุ่มครัวเรือนฐานะปานกลางนี้ ได้รับโอกาสจากมูลนิธิฯ ให้ก้าวเข้าสู่การ 'ขึ้นชื่อ' เป็นสมาชิก ประกอบกับที่ดินในถือครองสามารถเข้าถึงและจัดการทรัพยากรน้ำได้ตลอดปี สมาชิกในกลุ่มครัวเรือนฐานะปานกลางนี้ จึงก้าวเข้าสู่กระบวนการผลิตเชิงพาณิชย์อย่างเข้มข้นเต็มรูปแบบทีเดียว จากการศึกษาพบว่า มีการผลิตพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้าของสมาชิกในกลุ่มครัวเรือนฐานะปานกลางอย่างเข้มข้นใน 3 ลักษณะ ลักษณะที่หนึ่งคือ การปลูกพืชพาณิชย์หลังการปลูกข้าว ได้แก่ การปลูกพืชพาณิชย์จำพวกดอกแก้วหรือกระหล่ำปลีแดงก็ได้ แต่ปัจจุบันนิยมปลูกดอกแก้วนอกฤดูกาลผลิตข้าว โดยจะใช้ช่วงเวลาหลังการเกี่ยวข้าวแล้วเสร็จ ทำการไถดินและปรับที่นาให้เป็นแปลงพืชพาณิชย์ ซึ่งบางครอบครัวก็จะปลูกดอกแก้วอย่างเดียว บางครอบครัวปลูกกระหล่ำปลีแดงอย่างเดียว หรือบางครอบครัวแบ่งครั้งที่ดินเพื่อปลูกทั้งดอกแก้วและกระหล่ำปลี ลักษณะการปลูกแบบนี้ เป็นที่นิยมปลูกกันในครัวเรือนที่มีที่ดินในถือครองไม่มากนัก สำหรับครัวเรือนที่มีที่ดินจำนวนมากๆ พอจะจัดสรรทำการผลิตได้หลายๆ ชนิดจะไม่ใช้วิธีนี้ ทั้งนี้เพราะการปรับเปลี่ยนแปลงนาให้กลายเป็นแปลงปลูกพืชพาณิชย์นั้น ต้องมีการไถที่อย่างลำบาก แต่อย่างไรก็ตาม มีข้อดีตรงที่ว่า หลังจากปลูกพืชพาณิชย์และต้องมาปลูกข้าวในฤดูกาลผลิต ข้าวจะโตเร็วและให้ผลผลิตมาก ทั้งนี้ ผู้ทำการผลิตในลักษณะนี้ ตั้งข้อสังเกตว่า 'คงจะเป็นเพราะยังมีปุ๋ยหลงเหลือค้างอยู่ในดิน จึงทำให้ข้าวเจริญเติบโตไปด้วย'

ลักษณะที่สอง คือ การปลูกข้าวและปลูกพืชพาณิชย์เข้มข้นในที่ดินคนละแปลง เป็นการแบ่งที่ดินที่ถือครองออกเป็น 2 แปลง แปลงหนึ่งปลูกข้าวในฤดูกาลผลิต ซึ่งจะปล่อยให้ร้างในฤดูแล้ง และแปลงที่สองจะปลูกพืชพาณิชย์ที่เข้มข้น โดยอาจให้ปลูกได้ทั้งดอกแก็ดหรือกระหล่ำปลีก็ได้ สามารถปลูกพืชพาณิชย์ได้เข้มข้นถึงปีละประมาณ 2 ครั้ง เหมาะสำหรับครัวเรือนที่ถือครองพื้นที่ทำกินมากพอสมควร และลักษณะที่สาม คือ การปลูกพืชพาณิชย์เข้มข้นตลอดปี เป็นการปลูกพืชพาณิชย์เข้มข้นเต็มพื้นที่ โดยแบ่งที่นาออกเป็นผืนเล็กๆ ประมาณ 2 ไร่ แล้วทำการผลิตสับเปลี่ยนเวลา กัน เช่น ปลูกดอกแก็ดในแปลงนาที่หนึ่ง เสร็จแล้วจะไปปลูกกระหล่ำปลี (หรือดอกแก็ดอีกก็ได้) ในแปลงที่สอง ย้อนกลับมาเก็บเกี่ยวผลผลิตในแปลงที่หนึ่ง ก่อนจะไปเกี่ยวผลผลิตในแปลงที่สอง จากนั้นลงมือปลูกในแปลงที่หนึ่ง (เป็นครั้งที่สอง) และหันกลับมาลงมือปลูกในแปลงที่สอง (ครั้งที่สอง) บ้างทำเช่นนั้นหมุนเวียนไปเรื่อยๆ ตลอดปี ครัวเรือนในลักษณะนี้ มีอยู่ไม่มากนัก เพราะครัวเรือนโดยส่วนใหญ่แล้วจะให้ความสำคัญกับการปลูกข้าวให้ได้ผลผลิตพอกินตลอดปีเสียก่อน จึงจะใช้พื้นที่ที่เหลือไปกับการปลูกพืชพาณิชย์ ที่จะเป็นที่มาของรายได้สำหรับใช้ตลอดปีเช่นกัน สำหรับครัวเรือนในกลุ่มนี้ ให้เหตุผลว่า "ปลูกพืชพาณิชย์ขายเอารายได้อย่างเดียว แล้วเอาเงินรายได้ไปซื้อข้าวกินคุ้มกว่า เพราะการปลูกข้าวในปัจจุบัน ไม่รู้เป็นอะไรไม่ได้ผลผลิตเสียเลย"

จากการที่มีการใช้พื้นที่สำหรับการปลูกพืชพาณิชย์อย่างเข้มข้นตลอดปีเช่นนี้ ทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำในระบบชลประทานเหมืองฝาย ซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้งในการเข้าถึงและจัดการทรัพยากรน้ำให้เห็นในชุมชนอยู่เนืองๆ ในการผลิตนอกฤดูกาลผลิตข้าว กล่าวคือ กลุ่มครัวเรือนที่ทำเกษตรเชิงพาณิชย์แบบเข้มข้นอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีพื้นที่ถือครองในบริเวณพื้นที่รับน้ำในเขตปลายลำเหมืองชลประทาน ในทุกฤดูกาลผลิตในหน้าแล้ง พื้นที่รับน้ำตลอดลำเหมืองพาดผ่าน จะเต็มไปด้วยแปลงผักและแปลงดอกแก็ดทั้งสิ้น ผลผลิตที่ปลูกในบริเวณพื้นที่รับน้ำชลประทานช่วงปลายลำเหมือง จึงได้รับน้ำไม่เพียงพอ สมาชิกครัวเรือนกลุ่มนี้เล่าว่า "เคยมีการเรียกประชุม และเสนอเรื่องการเพิ่มปริมาณน้ำที่ปล่อยมาให้ใช้ในหน้าแล้ง เพื่อให้มีน้ำปล่อยลงไปถึงปลายเหมืองบ้าง ปรากฏว่าทุกครั้งที่มีการสรุปและลงมติในที่ประชุม ซึ่งประกอบไปด้วยเครือข่ายพี่น้องของหัวหน้าเหมืองฝาย และกรรมการเหมืองฝาย ทำให้พวกเราไม่เคยได้ใช้น้ำเช่นเคย พวกเราพยายามอยู่หลายครั้ง ถึงขนาดทะเลาะกันรุนแรงก็เคย แต่ที่สุดก็ไม่สามารถทำอะไรได้ ตอนนี้ทำได้เพียงไม่ใช้พื้นที่นั้นในการปลูกพืชพาณิชย์ในหน้าแล้งเท่านั้น"

อย่างไรก็ตาม ทางออกของการแก้ปัญหาของสมาชิกในกลุ่มนี้ก็คือ พวกเขาติดต่อขอเช่าที่ดินในบริเวณที่นาหน้าห้วย ซึ่งมีน้ำจาก หล่อกะโก๊ะ (ห้วยไม่สะอาด) ไหลผ่านตลอดปี ที่ดินผืนดังกล่าวเป็นของสมาชิกในกลุ่มครัวเรือนที่มีฐานะดีซึ่งนายทุนที่มีที่ดินในครอบครองมาก เนื่องจากเป็นลูกสาวคนสุดท้ายของหัวหน้าหมู่บ้าน ที่ย้ายมาตั้งหมู่บ้านคริสตียนี่เอง เป็นที่น่าสังเกตว่า ในกลุ่มครัวเรือนร่ำรวย

ซึ่งสามารถถือครองที่ดินเป็นจำนวนมากแล้ว ที่ดินแต่ละผืนยังมีความอุดมสมบูรณ์อย่างมากอีกด้วยการเช่าที่ดินนี้ คิดเป็นเงิน 500 บาทต่อไร่ต่อปี ถ้าปลูกพืชพาณิชย์ แต่ถ้าใช้ปลูกข้าวจะขอแบ่งกึ่งผลผลิตข้าวที่ได้แทนเก็บเงินค่าเช่า

เมื่อสามารถเข้าถึงทรัพยากรที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีน้ำใช้ได้ตลอดปี สมาชิกในกลุ่มครัวเรือนปานกลางกลุ่มนี้ จึงก้าวเข้าสู่การปลูกพืชพาณิชย์อย่างเข้มข้นเต็มรูปแบบไปด้วย กล่าวคือพวกเขาจะปลูกข้าวนาในฤดูกาลผลิต และเปลี่ยนที่นาตัวเองให้กลายเป็นสวนดอกเก็ดบ้าง แม้จะต้องแย่งชิงน้ำจากลำเหมืองชลประทานกับกลุ่มคณะกรรมการเหมืองฝายก็ตาม จะเห็นได้ว่า การแสดงอำนาจของหัวหน้าเหมืองฝายและกรรมการเหมืองฝายนั้น นอกจากจะสะท้อนให้เห็นถึงความขัดแย้งภายในชุมชน ภายใต้อำนาจความสัมพันธ์ทางสังคมที่ทวีความซับซ้อนขึ้น เรื่องๆ นี้ยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงความแน่นแฟ้นเครือข่ายของความสัมพันธ์ในสายตระกูลที่มีอำนาจ ในการต่อรองพื้นที่ทางเศรษฐกิจและแย่งชิงทรัพยากร (ในที่นี้คือน้ำ) ไว้ในหมู่มิตรพวกร่วมกันได้

ทำนองเดียวกัน การขอเช่าที่ดินที่อุดมสมบูรณ์กว่าของญาติที่ถือครองที่ดินเป็นจำนวนมาก แต่ไม่มีแรงงานช่วยทำ เพื่อมาแก้ไขปัญหาคขาดแคลนน้ำในระบบชลประทานของกลุ่มชาวนาบริเวณลำเหมืองตอนปลายนั้น ก็สะท้อนให้เห็นถึงเครือข่ายความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่แน่นแฟ้นเช่นเดียวกัน กล่าวคือ พบว่าในกลุ่มครัวเรือนฐานะร่ำรวย ซึ่งมีที่ดินในถือครองมาก ๆ แต่ไม่มีแรงงานในครัวเรือนมากพอจะทำการผลิตในแต่ละปี จะยินยอมให้ญาติสนิท (ทั้งโดยทางสายเลือดและโดยการแต่งงาน) เข้ามาขอเช่าหรือทำนาแบ่งกึ่งในพื้นที่นาของตน นอกจากนี้ ยังพบว่าผู้หญิงของครัวเรือนที่ต้องการที่ดิน จะเป็นผู้ไปพูดคุยกับญาติของเธอเพื่อการดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความสามารถและการเข้าถึงทรัพยากรที่ดิน โดยผ่านเครือข่ายความสัมพันธ์เดิมในบริบททางสังคมแบบใหม่

การใช้แรงงานเพื่อการผลิตเชิงพาณิชย์นั้น เป็นการใช้การระดมแรงงาน โดยประยุกต์การเอามือเอากัน (มาเด๊ะ มากะ) แบบเดิมมาใช้ในบริบทการผลิตเชิงพาณิชย์ในปัจจุบัน ในการปลูกพืชพาณิชย์ที่เข้มข้นนี้ จะมีการจัดการแรงงานที่เข้มข้นตามไปด้วย พบว่า การใช้แรงงานของครัวเรือนที่มีการผลิตพืชพาณิชย์นั้น มีการจัดการแรงงานบนพื้นฐานของการจัดการแรงงานในแบบเก่า ได้แก่ มีการใช้การระดมแรงงานในกลุ่มสมาชิกที่เป็นเครือญาติและปลูกพืชพาณิชย์ด้วยกัน ในกรณีที่ถูกกลุ่มนี้ ไม่มีเวลาและการปลูกพืชพาณิชย์ต้องการความรีบด่วน ก็จะใช้แรงงานรับจ้างเพิ่มเข้ามา โดยจะจ้างแรงงานของญาติที่มีได้ทำการผลิตใดๆ ในชุมชน หรือญาติที่อยู่ในกลุ่มครัวเรือนฐานะยากจน ด้วยการอธิบายการจ้างแรงงานในครั้งนี้น่าจะเป็นการแลกเปลี่ยนความช่วยเหลือกัน เราต้องการแรงงาน คำต้องการเงินมาจากเจ้าครอบครัว เป็นการแลกเปลี่ยนที่เท่าเทียม หากเราไม่จ้าง คำก็ต้องไปหางานรับจ้างที่อื่นอยู่แล้ว ผู้จ้างญาติพี่น้องกันนี้แหละดี เป็นการแบ่งปันเงินเจ้ากันไปในตัว" อย่างไรก็ตาม ในเชิงปฏิบัติจริงๆ แล้ว ก็เป็นไปตามอย่างที่พูด ก็คือ ครัวเรือนที่จ้างแรงงานจะปฏิบัติต่อแรงงานนั้นอย่างเท่าเทียม เรียกกินข้าวด้วยกันในตอนกลางวัน เป็นต้น

ดังนั้น แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการผสมผสานทั้งความรู้ การใช้ที่ดิน และการใช้แรงงานที่เคยปฏิบัติในระบบการผลิตแบบเดิม ให้เข้ากับการผลิตพืชพาณิชย์แบบใหม่ การเลือกหนทางชุดรีดแรงงานในครอบครัว และการประยุกต์ความรู้ทางการผลิตที่มีมาแต่เดิม ทำให้ชุมชน เมอท่า ไม่ต้องพึ่งพาชุมชนภายนอกมากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มคนรุ่นลูก ที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่ มีเพื่อนจากต่างกลุ่มชาติพันธุ์และต่างชุมชนมากขึ้น ช่วงแรกพวกเขาได้ทำการผลิตเพื่อส่งผลผลิตให้กับเพื่อนๆ ในกลุ่มเครือข่ายนอกชุมชนนี้ ปัจจุบัน นอกจากพวกเขาจะเป็นผู้ผลิตทางการเกษตรเพื่อการค้าที่ใช้พื้นที่อย่างเข้มข้นแล้ว พวกเขายังกลายเป็นนายทุนน้อยรับซื้อผลผลิตภายในชุมชน โดยเฉพาะจากกลุ่มเครือข่ายของพวกเขา ไปส่งให้กับพ่อค้าคนกลางในตัวอำเภออีกต่อหนึ่งด้วย

การเลื่อนสถานภาพทางสังคมของกลุ่มผู้ชาย จากการเป็นผู้ผลิตในแปลงพืชพาณิชย์ ไปสู่การเป็นทั้งผู้ผลิตและนายทุนน้อย ผู้รับซื้อผลผลิตไปพร้อมๆ กันด้วยนี้ และจากภาพปรากฏที่มองเห็นผู้ชายเป็นผู้ไถที่ดิน ปลูก เก็บเกี่ยว และรับซื้อผลผลิต จึงมักนำไปสู่การวิเคราะห์ว่า ผู้ชายมีบทบาทและมีอำนาจในการผลิตเชิงพาณิชย์แต่เพียงลำพัง หากในความเป็นจริง ผู้หญิงเองนั้น ได้เข้าไปมีส่วนร่วมและทำอย่างอย่างหนักเคียงบ่าเคียงไหล่ผู้ชายด้วยเช่นกัน นอกเหนือจากการเรียนรู้วิธีการผลิตพืชพาณิชย์แบบใหม่มาผสมผสานกับพื้นฐานความรู้ในไร่แบบเก่าของตน จนมีทักษะและความชำนาญในการปลูกพืชพาณิชย์ดูแลรักษาและได้มาซึ่งผลผลิตอย่างดีแล้วนั้น พวกเขาเองก็ต้องเรียนรู้ที่จะคัดเกรดดอกไม้ แยกออกเป็นกำๆ ละ 20 ซ่อ และห่อให้มีมิติชัด เพื่อสะดวกในการนำส่งขายกับพ่อค้าคนกลาง นอกจากนี้ผู้หญิงยังคงเป็นผู้ 'ระดมทุน' จากเครือข่ายญาติสนิทของพวกเธอเอง และเครือข่ายกลุ่มแม่บ้านในกิจกรรมการออมทรัพย์ เพื่อให้ได้มาซึ่ง 'เงินสด' สำหรับลงทุนการผลิต การรับซื้อ ผลผลิต และการดำรงชีวิตประจำวันอีกด้วย

จะเห็นได้ว่า ในความพยายามที่จะเข้าถึงโอกาสทางการผลิตให้มากขึ้น ด้วยการดิ้นรนครอบครองการใช้ทรัพยากรน้ำให้อยู่ภายในกลุ่มเครือญาติของตนเอง การแสวงหาพื้นที่ทำกินที่อุดมสมบูรณ์กว่าเดิมด้วยการเช่าที่ดินจากเครือญาติ การนำความรู้ของผู้หญิงในไร่มาผสมผสานกับความรู้ในการผลิตพืชพาณิชย์ของผู้ชาย หรือแม้แต่ความพยายามที่จะเข้าถึงการระดมทุนด้วยวิธีการต่างๆ ล้วนเป็นการดิ้นรนต่อสู้ของสมาชิกในครัวเรือนปานกลาง ที่ดำรงการผลิตด้วยการพึ่งพิงระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ดังกล่าว

นอกจากนี้ ยังมีสมาชิกในครัวเรือนปานกลางบางครัวเรือน ซึ่งเป็นกลุ่มคนรุ่นหลัง ที่ได้รับการศึกษาหาความรู้จากระบบการศึกษาสมัยใหม่มาบ้างพอสมควร และมีรายได้นอกเหนือจากการทำสวนผลไม้เมืองหนาว (ซึ่งยังไม่ได้ผลผลิตเป็นกอบเป็นกำเท่าไรนัก) แล้ว ยังมีรายได้หลักจากการรับจ้างประจำ ยกตัวอย่างเช่น รับเหมาก่อสร้าง เป็นพนักงานหน่วยรักษาต้นไม้ หรือลูกจ้างประจำของศูนย์ส่งเสริมเกษตรที่สูง ฯลฯ ในกลุ่มครัวเรือนเหล่านี้ ผู้หญิงที่เป็นภรรยาจะอยู่บ้านเลี้ยงลูกและพึ่งพารายได้จากสามีมาใช้จ่ายในครอบครัวเพียงด้านเดียว ลักษณะที่เหมือนกันของครัวเรือนนี้ก็คือ สามีจะ

พยายามซื้อหา 'เครื่องใช้ไฟฟ้าและเครื่องอำนวยความสะดวก' อาทิ กระจกน้ำร้อน หม้อหุงข้าว 'ไฟฟ้า กะทะไฟฟ้า หรือเตาแก๊ส และเครื่องซักผ้าในบางบ้าน ให้ภรรยาเอาไว้ใช้อย่างสะดวกสบายในบ้าน ในขณะที่สามีมีค่านิยมและมีความคิดว่า 'ตนเองต้องเป็นฝ่ายเลี้ยงดูภรรยาให้มีความสุข' นั้น ภรรยา ก็มีความคิดเห็นเช่นเดียวกันว่า 'ต้องพึ่งพาสามี' ในกรณีเช่นนี้ ผู้หญิงจะรู้สึกถึงความไม่มั่นคง ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ และไม่ได้ได้รับความมั่นใจในการดำเนินชีวิตโดยรับผิดชอบต่อตนเองและครอบครัว ได้อีกด้วย แม้ว่าบางคนในพวกเธอจะเข้าร่วมเป็นสมาชิกในกลุ่มแม่บ้าน เธออธิบายว่าเป็นการเก็บออม เพื่อความจำเป็น มิได้เอาไว้อ้างจ่ายเพื่อตัวเองโดยทั่วไปในชีวิตประจำวัน เธอจึงต้องพึ่งพาสามีไปเรื่อย ๆ สาเหตุที่พวกเธอมิได้ก้าวเข้าสู่การเป็นแรงงานหลักในการผลิตเช่นเคย มิใช่เพราะการขาดแคลนที่ดิน ทำกินเช่นเดียวกับผู้หญิงในกลุ่มครัวเรือนยากจน แต่เธออ้างว่าเพราะความไม่สมบูรณ์ของที่ดิน ทำให้ได้รับผลผลิตไม่คุ้มกับที่จะลงทุน ทำงานไม่เป็น ไม่มีแรงงาน ฯลฯ ต่างล้วนสะท้อนให้เห็นถึง 'ความรู้ สมัยใหม่เพียงด้านอย่างเดียว' ของพวกเธอ รวมทั้งการผลิต วิถีชีวิต และค่านิยมดั้งเดิมนั้น 'ไม่ได้มีการต่อยอดในวิถีชีวิตของเธอ'

ในกลุ่มครัวเรือนปานกลางนี้ จึงปรากฏให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายในครัวเรือน ว่า ในกลุ่มคนที่มีอายุรุ่นพ่อ-แม่ นั้น พวกเขาเกิดและเติบโตท่ามกลางวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ กระบวนการผลิตเชิงพาณิชย์ พวกเขาจึงรู้ว่า วิธีการผลิตในแบบเดิมเป็นเช่นไร มีความรู้และความเชี่ยวชาญในการทำการผลิตดังกล่าว และในขณะเดียวกันก็ได้เรียนรู้ถึงความรู้และระบบสมัยใหม่ เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ใหม่ ดังนั้น ผู้หญิงที่เป็นสมาชิกในกลุ่มนี้ จึงมีสถานภาพทางสังคมที่เป็นที่ยอมรับ เพราะเธอเป็นครั้งหนึ่ง (หรือมากกว่า) ของการผลิตในไร่ นา โดยผสมผสานความรู้ที่มีอยู่อย่างมากมายในการผลิตแบบใหม่ ดังนั้น แม้ว่าระบบการระดมแรงงานจะเปลี่ยนมือจากพวกเธอ ไปสู่การจัดการด้วยกลุ่มสมาชิกที่ปลูกพืชชนิดเดียวกันของผู้ชาย ทว่า การระดมเงินทุน ซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญของระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ ยังคงอยู่ในมือของพวกเธออยู่ เธอจึงยังคงเป็นแกนกลางในการผลิตที่สำคัญเช่นเคยเป็นมา

สำหรับ ผู้หญิงในรุ่นลูก ที่ได้รับการกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงดูภายใต้บริบททางสังคมแบบใหม่ ด้วยความรู้ที่ดำริจากคนภายนอกชุมชน และมีกรอบทางวัฒนธรรมที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตบนดอย พวกเธอ มิได้รับการต่อยอดในอัตลักษณ์ความเป็นหญิงชายภายใต้วัฒนธรรมของตนเอง ทำให้เธอต้องออกแบบ รูปแบบครอบครัวที่แปลกออกไป ที่สะท้อนว่าได้รับอิทธิพลจากอุดมการณ์ของสังคมเมือง ด้วยเหตุต่างๆ นี้เอง ผู้หญิงในกลุ่มหลังนี้ จึงไม่ได้รับการยอมรับจากชุมชนภายใต้มาตรฐานเดิม ส่งผลให้เกิดการตีความและให้ความหมายใหม่กับสถานภาพทางสังคมของพวกเธอ

สำนึกใหม่บนฐานอำนาจเดิม : บทบาทหญิงชายของครัวเรือนร่ำรวย

สำหรับกลุ่มครัวเรือนฐานะร่ำรวย ประกอบด้วยกลุ่มครัวเรือนฐานะร่ำรวยและครัวเรือนนายทุน ซึ่งมีอยู่รวมกันเพียงร้อยละ 27 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด ทว่า กลับเป็นผู้ครอบครองที่ดินเป็นจำนวนมากถึงกว่าร้อยละ 60 ของพื้นที่ทั้งหมดในหมู่บ้านที่เดียว และไม่เพียงแต่พวกเขาสามารถครอบครองที่ดินเป็นจำนวนมากเท่านั้น หากที่ดินที่ครัวเรือนฐานะร่ำรวยครอบครองอยู่นี้ ยังเป็นผืนนา น้ำฝนที่อุดมสมบูรณ์ เป็นผืนนา น้ำห้วยธรรมชาติที่ชุ่มชื้นตลอดปี และเป็นผืนนาชลประทานที่ใช้น้ำจากลำเหมืองหล่อเลี้ยงอีกด้วย

สมาชิกในกลุ่มครัวเรือนร่ำรวยนี้ เป็นผู้ที่มีอำนาจภายในชุมชนมาก สืบเนื่องมาจากความเป็นลูกหลานที่สืบสายตระกูลต่อจากหัวหน้าหมู่บ้านที่ตกลงใจตั้งหมู่บ้านคริสต์ขึ้น ในยุคก่อตั้งหมู่บ้าน และที่สืบเนื่องมาจากกลุ่มสายตระกูลที่เป็นพี่น้องและเข้ามาอาศัยเป็นกลุ่มแรกพร้อมๆ กับหัวหน้าหมู่บ้าน ความร่ำรวยของสมาชิกในกลุ่มครัวเรือนนี้ จึงเป็นความร่ำรวยที่ชาวปากะเกอะญอเรียกว่าใหม่ ใช้ ป่า ญา โอะ ฮา ที่หมายความว่า ร่ำรวยเพราะมรดกตกทอดจากพ่อ-แม่

ในปัจจุบันนี้ สมาชิกในกลุ่มนี้ ก็ยังคงรักษาสถานภาพทางสังคมในฐานะที่เป็นผู้นำของชุมชน เพื่อติดต่อกับโครงการหรือนโยบายต่างๆ ที่เข้ามาในชุมชนก่อนกลุ่มอื่นๆ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงอำนาจในการเข้าถึงทรัพยากรที่มีอย่างเหลือเฟือในภาวะที่ครัวเรือนไม่มีแรงงาน เพราะต้องส่งเข้าไปอยู่ในระบบการศึกษาแล้ว อำนาจในการจัดการและตีความหมายหลายๆ อย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การจัดให้มีโครงสร้างบางอย่างทางสังคมขึ้น เช่น กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น

สมาชิกในกลุ่มครัวเรือนฐานะร่ำรวย ทำการผลิตเชิงพาณิชย์อย่างเข้มข้นด้วยเช่นเดียวกัน โดยการใช้ที่ดินในแปลงที่มีความอุดมสมบูรณ์ในบริเวณนาห้วย โดยใช้แรงงานจากเครือญาติที่สนิทสนม (โดยมากเป็นเครือญาติจากการแต่งงาน ที่มีความเป็นและเดือดร้อนเรื่องเงิน) และตอบแทนเป็นค่าจ้างแรงงาน พวกเขาให้คำอธิบายต่อการจ้างแรงงานในกลุ่มเครือญาติของตนได้แตกต่างจากกลุ่มครัวเรือนปานกลาง กล่าวคือ ในขณะที่ครัวเรือนปานกลางอ้างการจ้างแรงงาน ว่าเป็นความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และให้โอกาสในการทำงานกับญาติมิตร ในขณะที่เดียวกันตนเอง ก็มีแรงงานไว้ใช้ในการผลิต เป็นการแลกเปลี่ยนต่างตอบแทนที่เท่าเทียมกัน สำหรับการจ้างแรงงานในครัวเรือนฐานะร่ำรวยนี้ พวกเขาอ้างว่า "พวกเขาใช้วิธีการแลกเปลี่ยนแรงงานเช่นครั้งอดีตเคยปฏิบัติมา เพียงแต่พวกเขาจำเป็นต้องจ่ายเป็นเงินตอบแทน เพราะพวกเขาไม่มีแรงงานไปต่างตอบแทนในการเอามือเอาวันคืนต่างหาก" ความพยายามที่จะเชื่อมโยงคุณค่าและแนวปฏิบัติมาใช้นี้ เป็นวิธีการหนึ่งในการให้ความหมายของสมาชิกผู้มีอำนาจในกลุ่มครัวเรือนฐานะร่ำรวยนี้เสมอ

สำหรับครัวเรือนที่มีที่ดินเป็นจำนวนมาก เช่น ครัวเรือนของผู้เป็นประธานของกลุ่มแม่บ้านนี้ เธอใช้วิธีการแบ่งที่ดินให้เขาทำพืชพาณิชย์และเช่าผ่ากึ่งสำหรับการปลูกข้าว และความที่เธอมีเครือข่าย

ความสัมพันธ์ของญาติมิตรมาก เพราะครอบครัวและตระกูลของเธอเป็นผู้ก่อตั้งหมู่บ้านนี้ขึ้นมา ทำให้เธอมีญาติพี่น้องหลายคนมาเช่าที่ดินของเธอทำการผลิตในแต่ละปี เธอให้เหตุผลว่า เธอไม่สามารถโอนสิทธิการใช้ให้กับญาติพี่น้องคนใดคนหนึ่งได้อีกแล้ว เพราะเธอต้องเก็บรักษาเอาไว้ให้ลูกๆ นอกจากนี้ที่ดินสำหรับทำการผลิตบนดอยสูงหายากขึ้นทุกทีๆ เธอจึงจำเป็นต้องใช้วิธีการแบ่งปันให้เขานี้ เป็นการช่วยเหลือญาติและเป็นการรักษาที่ดินไว้เป็นของตนต่อไปด้วย

ในทางตรงกันข้าม ครอบครัวหนึ่งที่เป็นสมาชิกในครัวเรือนฐานะร่ำรวยนี้ ผู้เป็นพ่อ-แม่ ซึ่งครอบครองที่ดินที่อุดมสมบูรณ์จำนวนหนึ่ง และมีความปรารถนาที่จะโอนสิทธิการใช้ที่ดินผืนดังกล่าวให้กับลูกๆ ทั้งหมดของพวกเขา ทว่า ลูกๆ ของพวกเขากลับปฏิเสธ และไม่ขอรับเป็นเจ้าของผู้มีสิทธิในการใช้ที่ดินผืนมรดกนั้นอย่างเด็ดขาด โดยให้เหตุผลว่า 'ถ้ายอมรับมรดกของแม่ ก็ต้องรับผิดชอบที่จะทำกินทุกปี ทุกวันนี้แค่ขายของในร้าน ช่วยทำนาและปลูกผักปลูกดอกบ้าง และเลี้ยงลูก ก็เหนื่อยและไม่มีเวลาพักผ่อนแล้ว' ในขณะที่น้องสาวอีกคนหนึ่ง ให้เหตุผลของการไม่รับที่ดินมรดกว่า 'ไม่รู้จะเอาไปทำอะไร ขายก็ไม่ได้ (เพราะพ่อ-แม่สั่งไว้) เพราะถ้าขายได้จะขายและเอาเงินเก็บไว้ดีกว่าตอนนี้ยังเรียนหนังสืออยู่ 'ไม่รู้ว่าจะมีโอกาสเรียนต่ออีกไหม และไม่รู้ว่าจะอนาคตจะอยู่ที่ไหน จึงอยากได้เป็นเงินมาเก็บไว้ดีกว่า' ที่สะท้อนให้เห็นถึงการปฏิเสธการทำการเกษตรบนดอยสูงอย่างสิ้นเชิง

นอกจากจะปลูกพืชพาณิชย์ที่เข้มข้นแล้ว พวกเขายังสามารถก้าวเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมอย่างเต็มตัวด้วย เช่น การเปิดร้านค้า ทั้งปลีก-ส่ง ที่มาของเงินทุนในการเปิดร้านค้านี้ มี 2 ลักษณะ ลักษณะแรกเป็นการลงทุนด้วยเงินตัวเอง กล่าวคือ ผู้เป็นเจ้าของร้านนำเงินที่มีมาลงทุนทำร้านค้าพาณิชย์ เริ่มจากการขายของเล็กๆ น้อยๆ จนกระทั่งใหญ่และมั่นคง เจ้าของร้านค้าทั้งปลีกและส่งเล่าว่า เธอขายช้างที่เป็นมรดกของพ่อตัวสุดท้ายมาตั้งร้านค้าอย่างเป็นทางการ หลังจากที่เคยมีและขายในหมู่บ้านมาเป็นเวลานานแล้ว พร้อมทั้งซื้อรถยนต์ เพื่อใช้ในการบรรทุกของจากในเมืองมาขาย และบรรทุกของจากร้านไปส่งยังหมู่บ้านต่างๆ ในบริเวณใกล้เคียง ในตอนแรกๆ ที่การค้ายังไม่เจริญเท่าที่ควรนั้น สามีจะเป็นผู้ขับรถไปมาในเมืองบ่อยๆ ต่อมาเมื่อเธอขยายการค้าออกไปสู่การค้าส่งและต้องใช้รถในการบรรทุกของไปยังที่ต่างๆ มากมาย ทำให้เธอรู้สึกเห็นใจสามีที่สุขภาพไม่ค่อยดีนัก มีภาระในการเป็นครุคำสอน แล้วยังต้องมาแบ่งเบาภาระในร้านให้กับเธอก็ เธอจึงตัดสินใจขับรถเองได้ด้วยเหตุผลที่ว่า 'สามีก็ทำได้ ใครๆ ก็ขับรถได้ ทำไมเราจึงทำไม่ได้' ดังนั้น เมื่อเธอสามารถขับรถเองได้แล้ว ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางไปบ้านภาค อำเภอแม่วง หรืออำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อซื้อของเข้าร้าน เข้าร่วมประชุม และไปธุระต่างๆ เธอสามารถไปได้ด้วยตัวเองโดยไม่ต้องพึ่งพาสามีแต่อย่างใด

นอกจากร้านค้าปลีกและส่งดังกล่าวแล้ว ยังมีร้านค้าของชำอีกสองร้าน ที่เปิดโดยทุนของตนเอง ทั้งสองร้านมีวัตถุประสงค์ว่า เปิดให้ภรรยา ซึ่งไม่มีอะไรทำในตอนกลางวัน จะได้เฝ้าร้านและขายของแก่เหงา ความแตกต่างของทั้งสองร้านนี้อยู่ที่ ความพึงพอใจของผู้เป็นภรรยาที่เป็นเจ้าของร้านร้านแรกเห็นว่าดี เพราะตนเองสุขภาพไม่ดี จะไปช่วยสามีในการผลิตในไร่ในแปลงพืชพาณิชย์ ก็ไม่

สามารถทำได้ การอยู่บ้านและขายของให้กับเด็ก ๆ ในหมู่บ้าน (ร้านนี้ตั้งอยู่ในท่าเลตรงข้ามกับโรงเรียนบ้าน เฌอท่า เลย) จึงเป็นงานที่น่าพิศมัยมิใช่น้อย สำหรับร้านที่สองนั้น ผู้เป็นภรรยา มักจะบ่นว่าไม่ต้องการขายของ เ هنگา อยู่บ้านนานๆ จึงจะมีคนมาซื้อ วันทั้งวันไม่ได้ทำอะไร นั่งเฝ้าร้านดูของทั้งวัน จึงมักจะปิดร้าน และไปช่วยสามีในไร่และในแปลงพืชพาดิษย์อยู่บ่อยๆ เพราะเธอรู้สึกว่า "ทำงานในไร่ในแปลงดอกไม้นี้ ได้ออกแรงได้เหงื่อ รู้สึกสนุกและรู้สึกว่าตนเองได้ทำอะไร ที่เป็นประโยชน์ต่อครอบครัว และได้ช่วยสามีทำมาหากินบ้าง ไม่ใช่รอสามีหามาให้อย่างเดียว ถ้าเป็นอย่างนั้นไม่ดีแน่ๆ เป็นสามีภรรยาก็ต้องช่วยเหลือกันทุกอย่าง"

ในลักษณะที่สองเป็นการกู้ยืมเงินมาลงทุนแล้วผ่อนชำระคืน ร้านนี้ ได้กู้ยืมเงินมาจากศูนย์สังคมพัฒนาฯ ซึ่งผู้เป็นพ่อของเจ้าของร้านเป็นอาสาสมัครอยู่ โดยเธอใช้สิทธิการกู้ยืมของผู้เป็นพ่อ กู้เงินมาลงทุนประมาณ 10,000 บาท ในขณะที่เธอมีเงินเก็บออมหลังจากการเรียนจบเข้าทำงานเป็นผู้ช่วยพยาบาล เป็นครูที่ศูนย์แม่ป้อน และเป็นเจ้าหน้าที่อนามัยฝ่ายวางแผนชีวิตครอบครัวประมาณ 20,000 บาท จึงนำมารวมกันปรับปรุงบ้าน และซื้อของเข้าร้าน ด้วยเหตุผลที่ว่า เธอกำลังจะมีลูก และต้องการที่จะอาศัยอยู่ในหมู่บ้านของเธอเอง เพื่อลูกจะได้เติบโตในหมู่บ้านปกากะญอ ซึ่งพ่อ-แม่ของเธอก็เห็นด้วยกับความคิดของเธอและสนับสนุนเต็มที่ โดยแสดงความเห็นว่า งานนี้เป็นงานเบาสบาย ได้เงินทุกวัน และสามารถเลี้ยงลูกอยู่กับบ้านได้ด้วย ร้านนี้ เป็นร้านที่ขายของมาก และดูเหมือนจะขายดีกว่าร้านค้าอื่นๆ ในชุมชน เพราะขายตั้งแต่ขนมหลอกเด็กสวารพัดชนิด เครื่องปรุงกับข้าว และกับข้าวสำเร็จ ตลอดจนไปจนถึงยาสามัญต่างๆ ด้วยพื้นฐานความรู้ของผู้ช่วยพยาบาล ที่เธอมีติดตัวจากการศึกษาที่เธอได้รับ ทำให้บางครั้งเธอต้องรับตรวจอาการของโรคบางชนิดให้กับเด็กๆ และคนแก่หรือบางครั้งต้องทำแผลและเย็บแผลจากอุบัติเหตุต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนด้วย เธออธิบายว่า เธอเองก็รู้สึกดี ที่ความรู้ที่ได้ร่ำเรียนมายังคงเป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชนบ้าง ในการขายยานั้น บางครั้งถ้ามีพี่น้องที่ไม่มีจริงๆ มาขอความช่วยเหลือก็จะช่วยโดยไม่เกี่ยงงอน ด้วยความคิดว่า เราสามารถเอากำไรจากคนที่มิสตางค์ได้บ้าง ดังนั้น ก็จะนำกำไรนั้นไปใช้ช่วยคนจน ดังนั้น จึงคาดหวังกำไรจากการขายยาไม่ได้แน่นอน"

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในบรรดาร้านค้าพาณิชย์ต่างๆ นี้ มีความพ้องกันอยู่ 2 ประเด็น คือประเด็นแรก 'พวกเขาต่างได้เรียนหนังสือจากระบบการศึกษาสมัยใหม่' แตกต่างกันที่ความมากน้อย เช่นเจ้าของร้านค้าปลีกและส่ง เป็นผู้หญิงที่ได้มีโอกาสเรียนหนังสือแม่ป้อนเป็นกลุ่มแรกๆ หรือเจ้าของร้านค้าเงินกู้ ก็จะเป็นคนในอีกรุ่นหนึ่ง ที่ได้รับการศึกษาจากระบบการศึกษาสมัยใหม่แบบตั้งแต่เล็ก และไปเรียนจบผู้ช่วยพยาบาลถึงกรุงเทพมหานครทีเดียว ระบบการศึกษานี้ จึงทำให้พวกเขาเหล่านั้นมีโลกทัศน์ที่กว้างขวางขึ้น และสามารถนำความรู้ที่ได้จากการสัมผัสกับสังคมภายนอกเหล่านั้น มาใช้ในการค้าขายของพวกเขา เช่น เพิ่มการค้าส่งสินค้าเข้าไป หรือการลงสั่งกับข้าวสำเร็จมาขาย เมื่อเห็นว่าผู้หญิงที่เป็นแม่บ้านแม่เรือนเริ่มบ่นถึงการทำกับข้าว และค่าใช้จ่ายที่หมดไปกับค่ากับข้าวในแต่ละมื้อ ซึ่งบรรดาแม่บ้านเหล่านั้นนำมาพูดคุยกันในร้านอยู่เป็นประจำ

ประเด็นที่สอง ซึ่งดูจะเป็นเงื่อนไขในความเหมือนกันของพวกเขา ที่เปิดร้านขายของชำ ก็คือ 'ความสามารถในการเข้าถึงทุน' ในกลุ่มที่มีการลงทุนทำการด้วยตัวเองนั้น พวกเขามีทุนจากการเป็นกลุ่มสมาชิกครัวเรือนฐานะร่ำรวยอยู่แล้ว มีการผลิตบนฐานของการผลิตเชิงพาณิชย์ตั้งแต่สมัยเริ่มแรก ด้วยพื้นฐานของการถือครองที่ดินที่มีอย่างมากมายอยู่แล้ว ในขณะที่ ร้านค้าเงินกู้ยืม แม้เธอจะมีเงินที่เก็บออมบ้าง จากการเป็นเจ้าหน้าที่ตามที่ต่างๆ ด้วยการใช้ความรู้สมัยใหม่ที่ร่ำเรียนมาเข้ามาแลก แต่เงินจำนวนนั้นก็ยังไม่เพียงพอสำหรับการเปิดร้านในชุมชนเล็กๆ เช่นนี้ ด้วยความที่ต้องเผื่อเงินสำรองสำหรับ 'การซื้อ' สินค้าไปก่อนโดยขอจ่ายเงินตามที่หลัง โชคดีเป็นของเธอตรงที่ เธอสามารถอาศัยสิทธิของพ่อในการกู้ยืมเงินมาได้ โอกาสในการเข้าถึงเงินทุนผ่านทางพ่อของเธอนี้ นับได้ว่าเป็นโอกาสในการระดมทุนที่มีไม่บ่อยนัก

สิ่งที่น่าสังเกตอีกประเด็นหนึ่งก็คือ ความสัมพันธ์ทางเครือญาติของคนกลุ่มนี้ กล่าวคือ กลุ่มร้านค้าเงินกู้ยืมตัวเอง มีความสัมพันธ์ในเครือข่ายทางสายเลือดเดียวกัน ในขณะที่ร้านค้าเงินกู้ยืมสายตระกูลเป็นเครือญาติจากการแต่งงาน ความขัดแย้งเริ่มมีให้เห็น ด้วยความที่มีความเห็นไม่ค่อยจะลงรอยกันนัก แต่การแก้ปัญหาของทั้งสองฝ่ายก็คือ ฝ่ายเจ้าของร้านค้าเงินกู้ยืม จะเป็นฝ่ายเฉยเสีย และใช้ยุทธวิธีที่ไม่ยอมเข้าร่วมกับงานชุมชนที่เจ้าของร้านค้าปลีกและส่งเข้าร่วม

นอกจากนี้ ในโอกาสปัจจุบันที่องค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ มักจะเสนอโครงการที่ว่าด้วยเรื่องการพัฒนาผู้หญิงในชุมชน ประกอบกับภาพความเข้มแข็งของผู้หญิงปกากะญอ ที่สะท้อนออกมาจากบทบาททางการผลิต การยอมรับในสังคม และสถานภาพที่สูงขึ้นของพวกเธอ ทำให้พวกเธอมักจะได้รับโอกาสให้เข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ มากมาย อีกทั้งอุดมการณ์ที่เน้นไปที่การพัฒนาผู้หญิงมากมายนักนี้ เสมือนหนึ่งเป็นการตอกย้ำบทบาททางสังคมที่สำคัญของเธอ และทำให้เธอเองได้ฉกฉวยโอกาสตรงนั้นมาใช้อย่างเป็นประโยชน์ต่อตนเองและครอบครัวอีกด้วย

ความรู้ที่เธอมีและฐานะที่เป็นผู้กระทำทางสังคมของเธอ ทำให้เธอก็ได้ย้อนกลับไปใช้การตีความและการให้ความหมายจากโครงการต่างๆ มาสร้างสถานภาพทางสังคมในชุมชน ให้เกิดขึ้นในลักษณะที่ทัดเทียมกับผู้ชายได้เช่นเดียวกัน ในขณะเดียวกัน เครือข่ายทางสังคมแบบใหม่ที่เธอสร้างขึ้นในชุมชน ผ่านองค์กรทางสังคมของกลุ่มแม่บ้านนั้น ทำให้เธอมีอำนาจในชุมชนเพิ่มมากขึ้น เดิมทีเดียวนั้น ในชุมชนปกากะญอตระหนักดีถึงอำนาจของผู้หญิง ในขณะเดียวกัน ก็ได้พยายามสร้างกรอบกำหนดว่า ในชุมชนจำเป็นต้องมีทั้งหญิงและชายที่ต่างต้องเกื้อกูลอาศัยกัน ทว่า ในปัจจุบันนี้ที่ซึ่งผู้หญิงต่างตระหนักถึงความมีอำนาจที่เหนือกว่าของตน ประกอบกับผู้หญิงส่วนหนึ่งได้แสดงให้เห็นแล้วว่า พวกเธอไม่มีความจำเป็นใดๆ ที่จะต้องพึ่งพาสามี ผู้ไม่ยอมช่วยเหลือแบ่งเบาภาระใดๆ ในบ้านของเธอเลย ความพยายามที่เธอต้องรับผิดชอบครอบครัว ลูกๆ น้องๆ รวมทั้งโปรแกรมการทำการผลิตในแต่ละปี การระดมแรงงานและเงินทุน รวมไปถึงการศึกษาของลูกในอนาคต ฯลฯ ทำให้เธอเกิดความเครียดและรู้สึกที่ **"เธอถูกเอาเปรียบ"** ดังที่มักได้ยินเสียงบ่นของบรรดาแม่บ้านรุ่นใหม่ในชุมชนบ่นว่า

‘ผู้ชายปกากะญอนี่สบายดีจัง วันๆ ไม่เห็นต้องทำอะไรมาเลย อ้างว่าไปไร่ไปนาหรือไปทำงาน เมื่อกลับมาถึงบ้านก็เหนื่อยแทบขาดใจ ไม่เป็นอันทำอะไรทั้งสิ้นทั้งปวง ในขณะที่ผู้หญิงทำงานทุกอย่างในไร่และยังต้องทำงานทุกอย่างในบ้านอีกด้วย ไม่รู้ว่าพวกแม่และป้าๆ ทั้งหลาย อดทนมาตั้งนานได้อย่างไร แยะจริงๆ เลย ’

ดังนั้นเอง สถานภาพทางสังคมของผู้หญิงจึงถูกสร้างขึ้นใหม่ด้วยตัวของผู้หญิงเอง ด้วยการสนับสนุนของแนวคิดการพัฒนาและการศึกษาศึกษาสมัยใหม่ จากสังคมภายนอกที่เข้าไปในชุมชนโดยทางนโยบายการพัฒนา สถานภาพและเสียงที่แสดงอำนาจของผู้หญิงที่มีมากขึ้นนี้ นอกจากจะได้รับการยอมรับจากสมาชิกในชุมชนเองแล้ว ยังได้รับการตอกย้ำและยกย่องจากโครงการพัฒนาเอกชนและโบสถ์คาทอลิก ที่เข้าไปส่งเสริมและสนับสนุนสถานภาพของพวกเธออีกด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงและผู้ชายของสมาชิกในกลุ่มครัวเรือนร่ำรวยนี้ จึงสอดคล้องถึงการมีอำนาจที่เหนือกว่าของผู้หญิงและความด้อยสถานภาพของผู้ชายอย่างชัดเจนทีเดียว

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือนต่างฐานะ

ในสถานการณ์ที่ชุมชน เมอท่า อยู่ในกระบวนการผลิตเชิงพาณิชย์อย่างเต็มรูปแบบเช่นนี้ ดูเหมือนว่า ‘แรงงาน’ จะเป็นปัญหาใหญ่ที่สมาชิกในครัวเรือนแต่ละฐานะต้องเผชิญอยู่ตลอดเวลา ปัญหาแรงงานดังกล่าวนี้ ทวีความรุนแรงขึ้นเมื่อกลุ่มเยาวชนหนุ่ม-สาว ถูกผลักดันเข้าสู่ระบบการศึกษา ทั้งจากนโยบายรัฐบาลที่มุ่งพัฒนาคน และโครงการพัฒนาเอกชน แม้ว่าในชุมชน จะมีความพยายามในการปรับใช้เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม มาเป็นกลไกในการจัดการแรงงานเช่นเดียวกับในอดีต ทว่าการจัดการแรงงานในลักษณะดังกล่าว สามารถใช้ได้ในระดับหนึ่งเท่านั้น ความต้องการแรงงานเพื่อสนองตอบระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ที่เพิ่มมากขึ้นนี้ ทำให้สมาชิกในกลุ่มครัวเรือนยากจน ที่เลือกทางออกในภาวะวิกฤตด้วยการเป็นแรงงานรับจ้าง ใช้เป็นเครื่องมือของคนจนในการต่อรองโอกาสในการทำงาน ในทำนองเดียวกัน ที่กลุ่มครัวเรือนร่ำรวย ซึ่งมีความต้องการแรงงานสำหรับระบบการผลิตที่เข้มข้นขึ้นของพวกเขา ก็พยายามตีความและให้ความหมายใหม่กับความสัมพันธ์ทางสังคม เพื่อต่อรองกับแรงงานจากครัวเรือนยากจน

โอกาสของแรงงานรับจ้าง

ดังกล่าวแล้วว่า สมาชิกในกลุ่มครัวเรือนไร้ที่ดินนั้น มีโอกาสในการเลือกอาชีพได้ดีกว่าครัวเรือนยากจน ด้วยการเดินทางออกนอกชุมชนและเข้าสู่ตลาดแรงงานในเมือง การรับจ้างแรงงานในเมืองของชาวเขานั้น มักได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นการหนีเสือปะจระเข้ กล่าวคือหนีจากความยากลำบากบนดอย ก็มาเจอกับสังคมที่เอารัดเอาเปรียบ หลอกหลวง และเลือกปฏิบัติ สำหรับชาว เมอท่า แล้ว

พวกเขาจะไม่เคยมีปัญหาต่อการทำงานในเมืองเลย ตรงข้ามกลับมีทัศนคติที่ดีต่อการทำงานในเมืองด้วย สืบเนื่องมาจากการศึกษาที่ทำให้พวกเขาพอจะมีความรู้อยู่บ้าง ประกอบกับความเป็นคริสตชนที่ได้มีโอกาสในการเดินทางออกนอกชุมชน พบปะสังสรรค์ในหมู่คริสตชนด้วยกันตามที่ต่างๆ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ปกาศะถุญอ ที่ได้รับการยอมรับจากคนเมือง (คนไทยภาคเหนือ) และรัฐบาลไทย (ผ่านทางารได้รับบัตรประชาชน) มาเป็นเวลาช้านานแล้ว การอาศัยอยู่ในเมืองของพวกเขาจึงไม่ถือว่าลำบากยากเย็นนัก

โอกาสที่ได้รับจากตลาดแรงงานในเมืองนี้เอง ทำให้สมาชิกในกลุ่มครัวเรือนไร่ที่ดิน (เป็นส่วนใหญ่) กลุ่มครัวเรือนฐานะยากจน หรือกลุ่มครัวเรือนฐานะปานกลาง ใช้เป็นเครื่องมือในการต่อรองกับกลุ่มครัวเรือนร่ำรวยในหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ ในทุกฤดูกาลผลิตแต่ละครัวเรือนจะรับแรงทาบทามแรงงานในชุมชน สำหรับการผลิตข้าว ระบบการเอามือเอารวัน (มาเด๊ะ มากะ) ยังสามารถใช้ได้ผล แต่ในการผลิตพืชพาณิชย์ ซึ่งต้องการแรงงานเป็นระยะๆ และในบางช่วงเวลาที่ต้องเร่งผลผลิตแล้วนั้น ทุกครัวเรือนจะต้องเร่งหาแรงงานมาช่วยเหลือในแปลงพืช การต่อรองระหว่างผู้เป็นเจ้าของที่ดินและแรงงานรับจ้างจึงเกิดขึ้นเสมอๆ

ชายหนุ่มจากครัวเรือนไร่ที่ดินให้ข้อมูลว่า เขาออกไปทำงานรับจ้างก่อสร้างในจังหวัดมาได้สองปีแล้ว ก่อนหน้านั้นก็รับจ้างแรงงานให้กับญาติพี่น้องในชุมชนเช่นเดียวกับชายหนุ่มคนอื่นๆ รายได้ไม่ดีนัก พอใช้กินอยู่ไปวันๆ เท่านั้น การอยู่ในชุมชนและรับจ้างกับครอบครัวที่ร่ำรวยเท่านั้น ทำให้ไม่สามารถต่อรองค่าแรงได้เท่าที่ควร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมีแรงงานที่ต้องการงานมากๆ คนจ้างก็จะฉวยโอกาสกดค่าแรง หรือไม่ก็จะไม่จ่ายแรงงานของเราทันที ดังนั้น พอตนมีโอกาสไปทำงานในเมืองตามคำชักชวนของเพื่อนคนไทย ที่รู้จักสนิทสนมกันเมื่อครั้งเรียนหนังสือ จึงไม่จ้อและไม่สนใจที่จะทำงานในหมู่บ้านอีกเลย

เมื่อตลาดแรงงานในเมืองเปิดกว้างสำหรับเด็กและเยาวชนบ้าน เดอท่า ทำให้แรงงานรับจ้างในหมู่บ้านลดน้อยลง กลุ่มแรงงานที่เหลือ ซึ่งประกอบไปด้วยชายวัยกลางคนเสียเป็นส่วนใหญ่ จึงสามารถของต่อรองเงินค่าจ้างจากผู้จ้างได้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในช่วงที่มูลนิธิพัฒนาโครงการหลวงต้องการผลผลิตเป็นจำนวนมากส่งตลาดผู้บริโภคในเมืองนั้น ทางมูลนิธิจะระดมแรงงานเป็นจำนวนมาก ทั้งชายและหญิง และให้ค่าตอบแทนที่คุ้มค่า ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ แรงงานที่มีอยู่ในชุมชนก็จะชักชวนกันไปทำงานให้โครงการหลวงมากกว่าจะทำให้กับญาติพี่น้อง ที่ดูจะจำกัดค่าตอบแทนเสียเหลือเกิน ในสถานการณ์เช่นนี้ ครัวเรือนที่ร่ำรวยก็ดูจะตกที่นั่งลำบากไม่น้อยทีเดียว

ในกลุ่มครัวเรือนยากจน ที่ประกอบไปด้วยครัวเรือนไร่ที่ดินและครัวเรือนฐานะยากจนนี้ จำเป็นต้องพึ่งพากลุ่มครัวเรือนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นการเสนอขอรับจ้างแรงงานให้กับครัวเรือนร่ำรวยที่มีที่ดินมาก แต่ขาดแคลนแรงงาน หรือการขอเช่าที่ดินเพื่อทำนาแบ่งกึ่งกับเจ้าของ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือนต่างฐานะนี้นั้น จึงเป็นไปในหลายลักษณะทั้งนายทุนกับลูกหนี้

และนายจ้างกับลูกจ้าง อย่างไรก็ตาม กลุ่มครัวเรือนไร้ที่ดิน จะมีทางเลือกมากกว่าด้วยความที่ไม่ต้องกังวลกับบ้านและชุมชนมากนัก เพราะไม่มีอะไรเป็นภาระในชุมชน พวกเขาจึงเลือกการหางานในตลาดแรงงานในเมืองมากกว่าจะยอมเป็นรองในการต่อรองกับนายทุนในชุมชน

อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ที่ดูเหมือนกลุ่มครัวเรือนยากจนจะเป็นต่อ ในการต่อรองค่าแรงและโอกาสในการทำงานนี้ ครอบคลุมและเปิดโอกาสเฉพาะผู้ชายเท่านั้น ในขณะที่ผู้หญิงในกลุ่มครัวเรือนไร้ที่ดินไม่สามารถเข้าถึงโอกาสที่อิสระในการออกไปทำงานนอกชุมชนได้เช่นผู้ชาย ทั้งนี้เพราะเงื่อนไขของความเป็นแม่ที่ต้องดูแลลูกน้อยมากกว่าสามี ดังนั้นเอง ในความสัมพันธ์ระหว่างเพศของสมาชิกในกลุ่มครัวเรือนไร้ที่ดิน ผู้หญิงจึงเป็นฝ่ายพึ่งพาสามีด้านค่าใช้จ่ายของครอบครัว เธอจึงไม่สามารถต่อรองอำนาจกับสามีได้มากนัก

ความเป็นเครือญาติและระบบอุปถัมภ์ของครัวเรือนร่ำรวย

ทางออกที่น่าสนใจของครัวเรือนฐานะร่ำรวยก็คือ ให้ความสัมพันธ์ในสายเครือญาติติดต่อกับสมาชิกที่เกี่ยวข้องและเป็นญาติในกลุ่มครัวเรือนที่ยากจนกว่า และใช้การอ้างถึงความสัมพันธ์ที่เป็นเครือญาติ กับบุญคุณที่เคยช่วยเหลือมาเป็นข้อต่อรองในการขอแรงงาน ดังจะเป็นได้จากครัวเรือนหลายๆ ครัวเรือน ที่ใช้ความสัมพันธ์เครือญาตินี้ เจริญขอแรงงานจากญาติ และให้ความขอบธรรมกับการกระทำของตนเองว่า ตนเองสร้างโอกาสให้กับญาติพี่น้องที่ยากจนกว่า และได้ช่วยเหลือครอบครัวของเขาในฐานะญาติพี่น้องที่ดีอีกด้วย

หญิงที่แต่งงานแล้วคนหนึ่งเล่าว่า เธอนั้น ไม่สามารถจะเดินทางออกนอกหมู่บ้านเพื่อไปรับจ้างได้เช่นเดียวกับญาติพี่น้องคนอื่น ๆ ด้วยความที่มีลูกเล็กๆ หลายคนที่ต้องดูแล แต่เธอก็สามารถหารายได้เล็กน้อยจากการรับจ้างญาติผู้ใหญ่คนหนึ่งของเธอทำสวนดอกไม้ ทุกวันนี้เธอรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณญาติผู้ใหญ่คนนั้นเป็นอย่างมาก ในขณะที่ ญาติผู้ใหญ่ของเธอเอง ก็แสดงความคิดเห็นว่าตนเองได้เข้าไปอุปถัมภ์ญาติผู้นี้เพราะเห็นแก่หลานๆ และเห็นใจว่าญาติผู้นี้ ไม่มีโอกาสที่จะมีงานทำมากกว่าที่เป็นอยู่ การช่วยเหลือในครั้งนี้ จึงเป็นไปด้วยความเต็มใจทั้งสองฝ่ายว่าได้อุปถัมภ์ค้ำชูกัน

ในอีกบางกรณี ความสัมพันธ์ของความเป็นเครือญาติสายตระกูลมารดาและระบบการระดมแรงงานถูกนำมาเป็นเครื่องมือของผู้ต้องการแรงงาน ดังที่เยาวชนหญิงคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า เธอต้องช่วยเหลือญาติคนหนึ่งทำนาทุกครั้งทีปิดเทอมกลับมาอยู่บ้าน โดยญาติผู้นี้จะมาติดต่อบอกขอแรงงานมือเธอวันกับแม่ และแม่ก็จะส่งตนไป ด้วยความหวังว่า เมื่อถึงคราวที่ครอบครัวตนทำนาบ้าง จะได้มีแรงงานมาช่วยเหลือบ้าง แต่พอเธอมือเสร็จแล้ว ญาติคนนั้นก็กลับให้เงินเป็นค่าแรงนิดหน่อย และอ้างเหตุผลว่า 'เธอไม่มีแรงงานจะไปมาเกะคั้นหรอก ขอให้เงินก็แล้วกัน' ในความเป็นจริงแล้วนั้น แต่ละครอบครัวที่เสียสละแรงงานในการเอามือเอากัน ก็เพราะหวังว่าจะได้แรงงานตอบแทนกลับคืนเมื่อถึงคราวการผลิตของตน การได้เงินตอบแทนค่าแรงคราวนั้น จึงสร้างความไม่พอใจให้กับครอบครัว

ยากจนนี้ อย่างไรก็ตาม ครอบครัวนี้ก็ต้องเผชิญกับการอ้างเหตุผลและการตอบแทนค่าแรงเช่นนี้เสมอในทุกๆ ปี

จะเห็นได้ว่า แม้ระบบอุปถัมภ์และความสัมพันธ์ทางเครือญาตินี้ จะถูกใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการแรงงานในชุมชนในยุคสมัยหนึ่ง และเป็นที่ยอมรับด้วยดีมาโดยตลอดนั้น เมื่อนำมาใช้ในอีกบริบทหนึ่งของสังคม ก็ถูกนำไปใช้และถูกตีความใหม่เพื่อผลประโยชน์ของคนบางกลุ่มไปเสีย ความสัมพันธ์ที่มีพื้นฐานของการตอบแทนที่เท่าเทียมกันแต่เดิม จึงไม่ได้รับการยอมรับเมื่อเป็นเครื่องมือในการแสวงหาประโยชน์เฉพาะกลุ่ม

เป็นที่น่าสังเกตว่า การต่อรองและการหลอกล่อแรงงานของสมาชิกในกลุ่มครัวเรือนร่ำรวยนี้ เป็นการนำเอาพื้นที่ทางสังคมเดิมของผู้หญิง มาตีความใหม่หมดโดยผู้หญิงเอง เพื่อสนองตอบต่อความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไป และเมื่อผู้หญิงในกลุ่มครัวเรือนร่ำรวย สามารถจัดการแรงงานและเข้าถึงโอกาสในการผลิตและแลกเปลี่ยนเป็นเงินตราได้ด้วย อำนาจของเงินตรา จึงทำให้เธอสามารถต่อรองและเป็นคนจัดการทรัพยากรในครัวเรือนของตนเองได้เช่นเคย ผู้ชายในกลุ่มครัวเรือนร่ำรวย จึงดูจะมีบทบาทที่ด้อยลงไปโดยเปรียบเทียบทันที แม้ว่าพวกเขาจะสามารถเข้าถึงเงินตราและอำนาจที่เป็นทางการได้ก็ตาม

สรุป

ความสัมพันธ์ในชุมชนหนึ่งๆ มีความซับซ้อนมากขึ้น การจะทำความเข้าใจและวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงไปของส่วนประกอบใดส่วนประกอบหนึ่งของสังคม จึงควรจะมีการให้เงื่อนไขกับทุกส่วนของสังคมที่ซับซ้อนนี้ไปด้วย เพื่อจะได้เข้าใจสภาพความเป็นจริงอย่างเป็นพลวัต

จากการศึกษาพบว่า ครัวเรือนยากจนนั้น มีโอกาสในการเข้าถึงการพัฒนาที่มาจากภายนอกไม่มากนัก ยกตัวอย่างเช่น ไม่สามารถเข้าเป็นสมาชิกโครงการหลวงได้ ด้วยไม่มีที่ดินหรือมีที่ดินซึ่งไม่อุดมสมบูรณ์พอกับพืชพาณิชย์ ส่วนหนึ่งของพวกเขาหันไปหาทางเลือกใหม่ในสังคม นั่นคือการก้าวเข้าสู่ตลาดแรงงานรับจ้างในเมือง เพื่อเข้าถึงรายได้มาจุนเจือครอบครัว ในขณะที่บางส่วนซึ่งพอจะมีที่ดินในครอบครองอยู่บ้าง ก็จะมีวิถีการผลิตแบบเดิมเพื่อทำไร่ข้าว แม้ไร่ข้าวในที่นี้จะไม่สามารถหมุนเวียนเปลี่ยนพื้นที่ได้ตั้งแต่ก่อนอีกแล้ว ทว่า ภูมิปัญญาที่เคยมีมา ก็ยังคงได้รับการรักษาและสืบทอดต่อในกลุ่มครัวเรือนนี้เอง

ในกลุ่มครัวเรือนฐานะปานกลาง ความเข้มข้นในการเข้าถึงการผลิตเชิงพาณิชย์มีมากขึ้น กล่าวคือ ในกลุ่มใช้นาในพื้นที่ชลประทาน พวกเขาจะสามารถทำการผลิตตลอดปี ใช้แรงงานในครัวเรือน และแรงงานรับจ้างผสมผสานกันไป แต่ขึ้นอยู่กับสภาพในสายตระกูลของพวกเขาเอง การเข้าถึงและการจัดการน้ำนั้น เป็นการใช้อำนาจในเครือข่ายสายตระกูลเครือญาติภายใต้ระบบโครงสร้างของ

องค์กรทางสังคมขององค์กรเหมืองฝาย ในขณะที่อีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งใช้พื้นที่นาเช่าในบริเวณน่าน้ำห้วยธรรมชาติ การเช่าที่นาถือเป็นกลยุทธ์ใหม่ของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม แต่ถูกนำมาใช้ในเครือข่ายสายเครือญาติ ซึ่งนอกจากนี้ ยังมีการใช้แรงงานภายในครัวเรือนอย่างเข้มข้น ทั้งสามี-ภรรยา รวมถึงลูกๆ ของพวกเขา

สำหรับกลุ่มครัวเรือนฐานร่ำรวย ซึ่งเป็นกลุ่มสุดท้ายนี้ เป็นกลุ่มที่มีอำนาจภายในชุมชนค่อนข้างมาก ทั้งที่สืบเนื่องมาจากความเป็นลูกหลานที่สืบสายตระกูลต่อจากหัวหน้าหมู่บ้านที่ตกใจตั้งหมู่บ้านคริสต์ขึ้นในยุคก่อตั้งหมู่บ้าน และที่สืบเนื่องมาจากกลุ่มสายตระกูลที่เป็นพี่น้องและเข้ามาอาศัยเป็นกลุ่มแรกพร้อมๆ กับหัวหน้าหมู่บ้าน ต่อมาเมื่อองค์กรพัฒนาทั้งหลายเข้าไปทำงานในชุมชนก็ต้องเข้าผ่านกลุ่มที่เป็นกลุ่มผู้นำทางความคิดกลุ่มนี้ ทำให้กลุ่มนี้สามารถเข้าถึงโอกาสที่มาหยิบยื่นให้ก่อนใคร และแบ่งปันมันสำหรับญาติพี่น้องในสังคมเท่านั้น นี่เองแสดงให้เห็นถึงอำนาจในการเข้าถึงทรัพยากรที่มีอย่างเหลือเฟือ กลุ่มครัวเรือนนี้เอง เป็นตัวอย่างของผู้หญิงที่โครงการพัฒนาสตรีทั้งหลายเลือกใช้เป็นกรณีศึกษา และขณะเดียวกัน ความรู้ที่เธอมีในฐานะที่เป็นผู้กระทำทางสังคมของเธอทำให้เธอก็ได้ย้อนกลับไปให้การตีความและการให้ความหมายจากโครงการต่างๆ มาสร้างสถานภาพทางสังคมในชุมชนให้เกิดขึ้นในลักษณะที่ทัดเทียมกับผู้ชายได้เช่นเดียวกัน

ในระหว่างกลุ่มครัวเรือนต่างฐานะนั้น มีการต่อรองผลประโยชน์กันอยู่เสมอ โอกาสที่สังคมเปิดให้มากขึ้นสำหรับสมาชิกกลุ่มยากจน ทำให้พวกเขาไม่ต้องยอมจำนนอยู่กับทางเลือกแคบๆ ในชุมชน แต่สำหรับกลุ่มครัวเรือนที่ร่ำรวย และสามารถตีความ อธิบาย และเลือกใช้โอกาสต่างๆ ในชุมชนที่มีมากกว่าสมาชิกกลุ่มอื่นๆ ก็มักใช้ความเหนือกว่าในทุกด้านนี้ กอบโกยผลประโยชน์ให้กับครอบครัวตนเอง แม้ในปัจจุบันการกระทำเช่นนั้นจะไม่ค่อยได้ผลมากนักก็ตาม

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างหญิง-ชายในกลุ่มครัวเรือนแต่ละกลุ่มนั้น เริ่มปรากฏให้เห็นถึงความเครียดและความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในระหว่างสามีภรรยา ดูได้จากการบ่นและประชดประชันถึงความไม่เอาไหน และไม่ทำท่างานใดๆ ของสามี หรือการตั้งคำถามต่อพฤติกรรมทางการผลิตของผู้ชายในอดีต ที่รับผิดชอบเพียงบางหน้าที่ โดยใช้เวลาที่เหลือสำหรับพักผ่อน การบ่นว่าและการตั้งคำถามต่างๆ นั้น สะท้อนให้เห็นถึงความกังวลต่อการสร้างทางวัฒนธรรมที่มีมาแต่ดั้งเดิม และการไม่ยอมรับต่อมาตรฐานที่กำหนดไว้แต่เดิมมานานเสียแล้ว

ความพยายามในการแย่งชิงพื้นที่ ทั้งในพื้นที่การผลิตในไร่นาหมู่บ้านของกลุ่มครัวเรือนยากจน พื้นที่ของการผลิตพืชพาณิชย์ของกลุ่มครัวเรือนปานกลาง และพื้นที่ในการให้ความหมายต่อบทบาททางสังคมของกลุ่มครัวเรือนร่ำรวย และความพยายามในการเข้าถึงรายได้ ไม่ว่าจะผ่านทาง การรับจ้างแรงงาน การค้าขายในร้านค้าพาณิชย์ หรือการร่วมต่อราคาพืชพาณิชย์ของกลุ่มผู้หญิงในแต่ละฐานะทางเศรษฐกิจ ล้วนแล้วแต่เป็นความพยายามที่จะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และรับผิดชอบ

ขอบต่อความอยู่รอดของชุมชน ในภาวะที่ชุมชนต้องเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายเช่น
ในขณะนี้

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University